

De uitsluiting van geestelijken en bedienaren van de godsdienst uit de volksvertegenwoordiging, volgens art. 91 der Grondwet

<https://hdl.handle.net/1874/296932>

I

11

DE UITSLUITING

VAN

GEESTELIJKEN EN BEDIENAREN VAN
DE GODSDIENST

UIT DE VOLKSVERTEGENWOORDIGING,

VOLGENS ART. 91 DER GRONDWET.

DE UITSLUITING

VAN

GEESTELIJKEN EN BEDIENAREN VAN DE GODSDIENST

UIT DE VOLKSVERTEGENWOORDIGING,

VOLGENS ART. 91 DER GRONDWET.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

DOCTOR IN HET ROMEINSCH EN HEDENDAAGSCH REGT

AAN

DE UTRECHTSCHЕ HOOGESCHOOL,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

D^R. G. J. LONCQ, C. J. Z^N.,

HOOGLEERAAR IN DE GENEESKUNDE,

MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAAT

EN

VOLGENS BESLUIT DER REGTSGELEERDE FACULTEIT,

TE VERDEDIGEN

DOOR

ÆNEAS MACKAY,

Geboren te Nijmegen.

OP DONDERDAG, DEN 27sten NOVEMBER 1862, TE 2 URE.

Utrecht. KEMINK EN ZON. 1862.

THE JOURNAL

OF THE PROCEEDINGS OF THE

GENERAL ASSEMBLY OF THE

STATE OF NEW YORK

FOR THE YEAR 1850

ALBANY: 1850

PRINTED BY G. B. LEVETT, STATE PRINTER

ALBANY: 1850

ALBANY: 1850

ALBANY: 1850

ALBANY: 1850

ALBANY: 1850

ALBANY: 1850

ALBANY: 1850

ALBANY: 1850

ALBANY: 1850

ALBANY: 1850

ALBANY: 1850

AAN MIJNE MOEDER.

OLD

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

INLEIDING.

HISTORISCH OVERZICHT VAN DE VROEGERE MAGT DER
GEESTELIJKEN HIER TE LANDE IN ZAKE VAN
BESTUUR OF WETGEVING.

Het is welligt niet ongepast om in een proefschrift, dat tot onderwerp heeft de bepaling onzer grondwet, waarbij geestelijken en bedienaren van de godsdienst het regt ontnomen wordt om als volksvertegenwoordigers zitting te nemen, vooraf na te gaan, welk aandeel die personen vroeger hier in het landsbestuur gehad hebben.

De vele oorlogen, door de frankische vorsten met de Friezen gevoerd, hadden niet alleen ten doel om deze aan hun gebied te onderwerpen, maar tevens om het Christendom bij hen in te voeren, en toen dit, na eene langdurige worsteling, eindelijk gelukte, ¹⁾ werd

1) Zie H. J. ROYAARDS, *Geschiedenis der invoering en vestiging van het Christendom in Nederland.*

hier terstond een hooggeplaatst geestelijke, onder den titel van bisschop, aan het hoofd der kerk geplaatst, die, te Utrecht zijnen zetel vestigende, van daar uit het gebied van zijn magtig opperhoofd, den paus, trachtte uit te breiden. De invloed dien hij op den vorst en daardoor op de staatszaken wist uit te oefenen, maakte hem dit gemakkelijk. ¹⁾

Weldra begon die Utrechtsche bisschopszetel zeer in aanzien te stijgen, door de vele giften, zoowel door de frankische vorsten als aanzienlijken en grooten, eerst aan de geestelijken en daarna aan de kerk zelve geschonken. Die giften hebben eene groote rol gespeeld in de geschiedenis van ons land; zij deden in het bisdom een wereldlijk rijk ontstaan, aan welks hoofd tevens het hoofd der geestelijkheid alhier stond; zoodat de bisschop van Utrecht tegelijk wereldlijk vorst en priester was.

Het bisdom van Utrecht heeft gedurende den ganschen tijd van zijn bestaan, sedert Willebrord er de eerste bisschop was, tot na de kerkhervorming, altoos dezelfde grenzen bezeten, welke de staatkunde het bij zijne vestiging gegeven had; het was het bisdom onder de Friczen en de grenzen van dat rijk maakten ook de zijne uit. Het omvatte dus ons geheele tegenwoordige Nederland, behalve dat aan de grenzen de naburige bisdommen van Luik, Keulen,

1) Vooral Bonifacius bemoeide zich zeer veel met staatszaken, blijkens zijne talrijke brieven aan hooggeplaatste personen geschreven: BONIFACII, *Epist. ed. Nic. Serarius* 1605, 1609 fol et *Steph. Wartheim* 1789.

Munster en Osnabruck, eenige streken onder hun gebied hadden. ¹⁾ De bisschop, als hoofd der Utrechtsche diocese, had alleen den aartsbisschop van Keulen en den paus boven zich.

Het wereldlijk gebied van den Utrechtschen bisschop, het Sticht genaamd, ontstond niet zoo spoedig, en hoewel het gevolg van de vele giften, was het er in den beginne nog niet mede verbonden. De eerste giften werden geschonken opdat de geestelijkheid in hare behoeften konde voorzien, opdat de kerk een voortdurend middel van bestaan zou hebben, „opdat er de geestelijkheid en de schamele gemeente uit zou onderhouden, en het overige gebruikt worden, om de nieuwbekeerden van nooddrift en behoorlijk onderwijs te voorzien.” ²⁾ De vorsten zoo als Pepijn van Herstal, Karel Martel en Pepijn de Korte gaven mildelijk dankbaar voor de vele en gewigtige diensten, hun door de geestelijkheid bewezen, eene dankbaarheid wier uitwerking zich over de gansche Roomsche geestelijkheid deed gevoelen, toen Karel de Grootte te

1) De Schelde scheidde Utrecht van Doornik; de Maas van Luik, zoodat Opper-Gelre, Noordbrabant of vroegere Meijerij, Breda en Maastriicht (dat sedert 881 eenen eigen bisschop had) aan Luik behoorde; aan Munster behoorde een gedeelte van Groningen, Drenthe en het graafschap Zutphen; aan Keulen, het Rijk van Nijmegen en Maas en Waal; aan Osnabruck een gronststuk van Groningen.

Zie H. J. ROYAARDS, *Geschiedenis van het Christendom en de Christelijke kerk in Nederland gedurende de Middeleeuwen*, I. blz. 44 en volg., waar de grenzen van elk bisdom zoo naauwkeurig mogelijk worden opgegeven.

2) WAGENAAR, I. blz. 119.

Rome door den paus tot Keizer gekroond werd. Deze droeg ook aan de graven op om bijzonder de kerk en de geestelijkheid te beschermen. ¹⁾

Behalve die dankbaarheid vergete men niet dat gedurende de middeleeuwen de werkheiligheid zeer in aanmerking kwam; het was een tijd waarin men meende elke slechte daad te kunnen uitdelgen, en geluk te verkrijgen door slechts de kerken en de geestelijkheid te begiftigen. Zoo gaf men pro remedio animae meae, soms voor het zielenheil der vaderen, soms meende men, dat zoodanige afstand van goederen bij de broosheid des levens voordeelig zijn zou in de eeuwigheid. ²⁾ Dikwijls legde de geestelijkheid als boete op het stichten van kerken, kapittelen of kloosters, welke men dan tevens begiftigde.

Nadat de bisschoppen in staatszaken reeds gewone raadslieden waren, en op de groote vergaderingen (placita) plaats namen onder de voornaamsten des rijks, ³⁾ maakte Karel de Groote ze tot missi dominici sive regii; hierdoor kregen zij deel aan de regtspraak

1) Zie Mr. B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS, *de Saksers voor en onder Karel den Groote*, blz. 40, de aangehaalde plaats uit den brief waarbij Karel de Groote Trutman tot graaf aanstelt.

2) In den aanhef der giftbrieven leest men dikwijls: „die hier spaarzaamelijk zaait, zal dan spaarzaamelijk maaijen.” Zie vele voorbeelden van giften bij Mr. J. MEERMAN, *Geschiedenis van Graaf Willem van Holland, Roomsche koning*, III, blz. 123 en volgg.

3) Eene algemeene vergadering werd in 615 door Clotarius te Parijs gehouden „cum pontificibus vel cum magnis viris optimatibus aut fidelibus nostris”, J. J. RAEPSAET, *Oeuvres complètes*, II, blz. 32, en in het bijvoegsel, HINCMAR, *de ordine palatii*.

en bekwamen zelfs het opzicht over het bestuur der graven.¹⁾ Maar toen eindelijk de Utrechtsche bisschop regalia kreeg, regt van jagt en visscherij, eigen regtsgebied en vooral, onder keizer Otto (937) regt van munt, werden de gronden gelegd van wereldlijk gezag, dat geheel gevestigd werd, nadat met de invoering van het leenstelsel, de bisschop van den vorst landen in leen kreeg en hier met de naburige graven en hertogen vasal werd van den Duitschen keizer. Dit geschiedde op het einde der 10de en het begin der 11de eeuw.

Toen stond er aan het hoofd van de geestelijkheid van bijkans ons gheele land een magtig persoon, die door de vereeniging van wereldlijk en geestelijk gezag meer magt kon uitoefenen dan eenig ander vorst hier te lande. Gaan wij de geschiedenis dier bisschoppen na, dan zien wij dat zij in de eerste tijden, door den keizer benoemd, meestal diens gunstelingen en vrienden waren, dikwijls goede krijgslieden, soms goede staatslieden, zelden goede geestelijken, meer geschikt om het leen hun toevertrouwd wel te bewaren, en zoo mogelijk uit te breiden, dan geschikt om de kerk te ordenen en te besturen.²⁾ Zij werden niet altoos

1) M. DE KOCK, *spec. inaug. de potestatis civilis episcoporum praecipue Trajectinorum in regno Francorum initis atque incrementis*, Traj. ad R. 1838. blz. 21: „inquirebant missi qualiter unusquisque eorum, qui ad hoc a rege instituti erant, officium sibi commissum secundum Dei voluntatem ad jussionem regis administraret in populo.”

2) De wereldlijke zaken gingen voor. Bisschop Gozewijn van Amstel a^c 1250 moest, na 1 jaar den bisschopszetel te hebben bekleed, afstand

gekozen uit personen van hunne jeugd af tot den geestelijken stand gewijd, maar dikwijls werden zij daarin pas opgenomen kort voor hunne benoeming tot bisschop en slechts van wege die benoeming.

Doch de bisschop met al zijne magt was in alle tijdperken zeer afhankelijk; in het eerst van den keizer, ¹⁾ was hij het tevens meestal van de graven van Holland of van Gelre, al naar mate een dier twee vorsten hunnen gunsteling door den keizer wisten te doen benoemen. Die laatste afhankelijkheid werd nog grooter toen, de Hohenstaufen aan de kerk van Utrecht vergunden, wat de andere bisdommen reeds in 1122 te Worms gekregen hadden, dat namelijk de kapittelen zelve hunnen bisschop verkozen. Nu werd Utrecht het tooneel van wanorde en tweespalt bij elke nieuwe bisschopskeuze, daar de graven van Holland en Gelre óf zelf te Utrecht kwamen om hunne belangen voor te staan, óf door hunnen invloed de kanunniken verdeelden, totdat eindelijk Holland, gedurende bijna eene halve eeuw, er zijnen invloed kon uitoefenen, 1300—1340. — En het was geen wonder dat men er zoo gesteld op was om den Utrechtschen bisschop tot bondgenoot te hebben. Als wereldlijk vorst

doen, omdat hij de tijdelijke zaken des bisdoms verwaarloosde. WAGENNAAR II. blz. 397.

1) In den strijd die door keizer Hendrik IV tegen den paus gevoerd werd, kozen de Utrechtsche bisschoppen Willem en Koenraad de Swaab de zijde van den keizer. De eerste nam een zeer werkzaam deel aan de afzetting van den paus op de kerkvergadering te Worms, 1076. ROYAARDS, t. a. p. I. blz. 186.

was hij zeer magtig; ¹⁾ hij was heer van Over- en Neder-Sticht (Utrecht, Overijssel, Drenthe en een gedeelte van Groningen), de hertogen van Brabant en Gelre, de graven van Holland, de heeren van Heusden, Arkel, Altena, Amstel, Woerden, Groningen en Koeverden waren zijne leenmannen. ²⁾ Bij deze wereldlijke magt kon hij er eene geestelijke aanbieden, en als hij deze gebruikte, had men er te schoone uitwerking van gezien, om niet te verlangen ze in zijn eigen voordeel te kunnen aanwenden. De ban was het geduchte middel waarvan hij zich bediende, niet zoo zeer om misdrijven te straffen, als wel om daar waar zijne wereldlijke magt te kort schoot, toch nog glansrijk zijne tegenstanders te kunnen overwinnen. ³⁾

Toen de pausen te Avignon hunnen zetel gevestigd hadden, en door geldzucht gedreven, de benoeming der bisschoppen tot zich hadden getrokken, was de waardigheid voor den meestbiedenden te verkrijgen, en toen er eindelijk twee pausen te gelijk bestonden, steeg de wanorde ten top. Elke partij koos nu eenen bisschop en liet hare keus door eenen paus bekrachtigen, zoodat er nu bisschoppen regeerden die

1) KLUIT, *primae lineae collegii diplomatico-historico-politici*, blz. 41.
„Episcopus Trajectinus ditissimus omnium Belgarum princeps.”

2) WAGENAAR II, blz. 268.

3) In 1139 toen Dirk VI, graaf van Holland, gereed stond met zijn leger Utrecht in te nemen, trad de bisschop Herbert, in plegtgewaad, door zijne geestelijken vergezeld, de stad uit, om den banvloek over den graaf uittespreken, en eensklaps viel de vorst vol ontzag aan de voeten des kerkvoogds, dien hij bevoocht.

elk hunnen tegen bisschop hadden, terwijl hij die de beste wereldlijke hulp had, de overwinning behaalde. Ten laatste kreeg de burgerij, de derde stand, ook meer en meer invloed en nu mengden zich paus, kapittelen, edelen, naburige vorsten en de burgerij in de bisschopskeuze, en eenmaal gekozen, had de bisschop werk genoeg om zijne wereldlijke zaken weder in orde te brengen en zijne tegenstanders te verdrijven, dan dat er nog veel zorg besteed kon worden aan de geestelijke. Die burgerij bragt eindelijk eene groote verandering te weeg. In 1481, het bestuur van David van Bourgondië moede, benoemde zij, tijdens diens afwezigheid, Engelbert van Cleve tot voogd en beschermer van het Sticht. Wel hielp Maximiliaan van Oostenrijk hem in Utrecht terug, maar benoemde nu zich zelve tot voogd, Frederik van Egmond, heer van Ysselstein, als stedhouder achterlatende. Zoo werd toen reeds het wereldlijk van het geestelijk gebied gescheiden. Wel vereenigden de twee volgende bisschoppen Frederik van Baden en Philips van Bourgondië beide in één persoon, maar hun opvolger Hendrik van Beyeren, de hulp van Karel V ingeroepen hebbende, verkreeg die niet anders, dan op voorwaarde dat hij geheel afzag van zijn wereldlijk gebied, en den 21 October 1528 teekende de bisschop het verdrag waarbij hij het Sticht aan Karel overdroeg. ¹⁾

1) De bisschop ging met misnoegen hiertoe over. Zie een brief van A. de Lalaing en L. de Blioul (de gevolmagtigden van den keizer in dit verdrag) aan de landvoogdes Margaretha van Oostenrijk, 14 Oct.

Zoo keerde de bisschop tot zijne eigenlijke roeping als hoofd der kerk in het voormalige Friesland terug. Had hij zich nooit met staatszaken en met het wereldlijk gebied behoeven in te laten, en al zijne zorgen aan zijne geestelijke betrekking kunnen wijden, de kerk had er voorzeker haar voordeel in gevonden. Het bestuur daarover werd nu toch bijna geheel overgelaten aan de mindere geestelijkheid, die, het slechte voorbeeld van haar hoofd volgende, dikwijls veel redenen tot klagen gaf. En nu juist dat de bisschop onverdeeld zijne zorgen aan de kerk kon wijden, werd deze met ondergang bedreigd. Wel poogde Philips door het bisdom tot aartsbisdom te verheffen, nieuwen luister aan den zetel van Utrecht te verleenen, doch de kerkhervorming had reeds te snellen voortgang gemaakt, zoodat de eerste aartsbisschop tevens de laatste was wien het vergund werd zijnen zetel in te nemen. Aldus eindigde de geschiedenis van ons bisdom, dat gedurende bijna den geheelen tijd van zijn bestaan, een voortdurende bron geweest was van wanorde, twisten en oneenigheden.

Maar de bisschop, als wereldlijk vorst van Utrecht, werd in zijn bestuur daarover bijgestaan door andere geestelijken, en wel door de vijf kapittelen, behoorende tot de vijf kerken van Utrecht. Die kapittelen hadden veel invloed door dat zij den bisschop kozen, en bij eene vacature het bisschoppelijk gezag

1528. Zie Mr. L. PH. C. V. D. BERGH, *Gedenkstukken tot opheldering der Ned. Geschiedenis, opgezameld uit de Archiven te Rijssel*, III. blz. 241.

uitoefenden. Reeds vroeg ¹⁾ voegden de Edelen en de derde stand zich bij hen, vooral waar gelden moesten toegestaan worden tot het voeren van oorlog. Door de Hervorming verdwenen de geestelijken. De kapittelen bleven bestaan om hunne goederen te besturen, en kozen zes of acht leden uit hun midden om een derde of eerste lid ²⁾ der Staten uit te maken, maar deze gekozenen zouden niet als geestelijken maar als wereldlijken worden aangemerkt, en zelfs moesten zij afstand doen van het pausdom. ³⁾

In de overige gewesten nam de geestelijkheid ook hier en daar deel aan het landsbestuur.

In *Holland* maakte de geestelijkheid, niettegenstaande zij uitermate rijk begiftigd was, geen deel uit van de Staten, tot dat wij ze onder de regering van Karel V. tweemaal ⁴⁾ genoemd vinden als vertegenwoordigd in de Staatsvergadering. Op de vergadering van 8 Februarij 1529 waren de prelaten van Egmond en Bernhem tegenwoordig, en den 8 Januarij 1530

1) Reeds in het begin der 12de eeuw werd eene geregtelijke handeling van Bisschop Burchard door de kanunnikken, Edelen en die van Utrecht bekrachtigd. Bisschop Arnold van Hoorne gaf in 1375 eenen vermaarden landbrief, die ook door zijne opvolgers plegtig bezworen werd, waarbij hij beloofde, geenen oorlog te zullen aanvangen, dan met bewilliging van de Ecclesy, Ridderen, Knapen en Steden van Utrecht. Zie *Tegenwoordige staat van alle Volken*, XXIe deel (Utrecht) blz. 161, 162. Vgl. J. MEERMAN, t. a. p. III. blz. 169.

2) Beide benamingen vindt men gebruikt; zij waren *de eersten* in rang, maar *de derden* in getal. *Teg. staat*, t. a. p. bl. 167.

3) Volgens beslissing van den Landraad aan deeze zijde de Maaze, 4 April 1582, t. a. p. blz. 166.

4) Zie A, v, D. GOES, *Register*, I. blz. 234 en 292.

komt de abt van Egmond voor onder de Staten van Holland, toen zij Keizer Karel te Brussel begroetten. De reden van die uitsluiting meent DE JONGE ¹⁾ in navolging van VAN KAMPEN ²⁾ gevonden te hebben in de gedurige oorlogen van de graven van Holland met de bisschoppen van Utrecht, om op deze wijze zooveel mogelijk den invloed van het opperhoofd der kerk in dit gewest te weren, en dat die reden, toen Karel V zoowel Holland als Utrecht onder zijn gebied vereenigd had, niet meer bestond, terwijl het niet billijk was dat zij, die door hunne rijke bezittingen nu zoo ruimschoots in de opbrengst der beden moesten deelen, ³⁾ in het geheel niet in het toestaan daarvan gehoord werden. Die reden komt mij zeer aannemelijk voor, omdat de Graven er reeds vroeg op uit waren, den invloed en de heerschappij van den bisschop te verkorten. Dirk VI verkreeg in 1139 van paus Innocentius II, dat de kloosters van Egmond en Rijnsburg onttrokken werden aan het gebied van den bisschop en geplaatst onder het onmiddelijk toezigt van den paus. ⁴⁾ Philips de Schoone beperkte ook het regtsgebied van den Utrechtschen bisschop zeer. ⁵⁾

1) Mr. J. C. DE JONGE, *Verhandeling over den oorsprong, den noortgang en de hoedanigheid van den invloed des derden stands in de staatsvergaderingen, gedurende het hertogelijk en grafelijk bewind in Brabant, Vlaanderen, Holland en Zeeland*, blz. 57.

2) V. KAMPEN, *Verkorte geschiedenis der Nederlanden*.

3) Vroeger waren zij hiervan verschoond.

4) J. MEERMAN, t. a. p. blz. 57. WAGENAAR, II, blz. 232.

5) WAGENAAR, II, blz. 29.

In *Zeeland* zien wij onder de regering van Maximiliaan van Oostenrijk en Maria of mogelijk iets vroeger, den prelaat van Middelburg onder den titel van *abt* der lieve vrouwe abtdije en later onder dien van bisschop, met het voorbijgaan der overige geestelijken van *Zeeland*, eene bijzondere plaats innemen in de Staatsvergadering. ¹⁾ Deze onderscheiding viel hem te beurt niet als voornaam geestelijke maar als groot grondbezitter. ²⁾

1) VAN DE SPIEGEL, *Historie der satisfactie der stad Goes*, blz. 87 zegt: „dat de geestelijkheid in de staten eerst door verscheidene prelaten en naderhand alleen door dien van Middelburg werd verbeeld”, en in *de Tegenwoordige staat van alle Volken*, XIXe deel, „dat de prelaat zitting had sedert oude en onheugelijke tijden”, dat juist niet toepasselijk is op den tijd van Maximiliaan. Zoo er vroeger geestelijken gevonden werden in de staten, zaten zij daar wegens hun grondbezit, maar vormden geen afzonderlijken stand, hetgeen slechts later aan den abt van Middelburg werd toegestaan.

KLUIT, *primae lineae*, blz. 117; vroeger waren de staten van *Zeeland* zamengesteld even als die van *Holland*, sed *postea tres ordines*.

2) Daer nae is den Abt van onze lieve vrouwe clooster tot Middelburg mede tot de vergadering (der Heeren Staeten) toegelaeten, niet uit aenmerking als of hem dat recht als een Geestelijke toekwam, maer als een breede geërfde en groote goederen in *Zeeland* besittende, dog in aenmerking van zijn geestelijke staet, wiert de voorsitting en eerste stem aen hem gegeven.

Zie TROTZ, *Diss. 2. Juris agrarii Belg. c. 2. § 1.* blz. 133. — Vgl. PESTEL, *Commentarii de republica Batava*, blz. 295.

Dit blijkt ook uit het verschil dat later ontstond, wie de plaats van den abt zou bekleeden in de staten; toen werd gezegd, dat de Bisschop nooit *qua talis* lid was geweest, maar alleen wegens zijne bezittingen. „*Excidit jure suo Abbas Middelburgensis ob mutatam religionem publicam venditasque possessiones quae ipsi locum inter ordines addixerant.*” PESTEL, t. a. p. blz. 296.

Tijdens den opstand tegen Philips waren er twee Staatsvergaderingen, en de Bisschop was lid van de Spaanschgezinde; toen nu in 1574 Middelburg ingenomen werd door prins Willem I, moesten de geestelijken en dus ook de Bisschop de stad verlaten, alleen hun gewaad mogende medenemen. ¹⁾ De toenmalige bisschop van Middelburg, Jan van Stryen, werd door de Algemeene Staten niet erkend in de waardigheid van prelaat van Zeeland.

In *Gelderland* heeft de geestelijkheid nimmer eenig aandeel gehad aan de behandeling der openbare belangen in de Staatsvergaderingen. ²⁾ De geestelijken echter waren daar in zeer goede verstandhouding met de Graven, later Hertogen, en hadden, al is het meer indirect, veel invloed op de staatkunde. Zij waren dikwijls de raden en vrienden van den Vorst, die door hem in de gewigtigste landsaangelegenheden gebruikt en met waardigheden en bedieningen bekleed werden, bijzonder met de zoodanige, wier waarneming meer dan de gewone wetenschappelijke kennis dier dagen vorderde. ³⁾

In *Friesland* nam de geestelijkheid een zeer uitgebreid deel aan de regering des lands. De abten hadden de eerste plaats op de Landdagen, maar ook de

1) WAGENAAR, VI. blz. 462.

2) Mr. G. A. DE MEESTER, *de Staten van Gelderland onder het licht der geschiedenis*, in de *Ned. Jaarboeken voor rechtsgeleerdheid en wetgeving*, uitgegeven door Mr. C. A. den Tex, en Mr. J. v. Hall, VIIIe deel, blz. 251.

3) Zie vele voorbeelden hiervan bij NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland*, I. blz. LXV.

geestelijken uit de steden en het platteland ¹⁾ werden geroepen om over de gewigtigste zaken te raadplegen. Volgens de Opstalboom-wetten hadden deze de leiding der vergadering waar de magistraten gekozen werden, en zij beslisten daar de geschillen zoo die mogten voorvallen. De room van hunne wijsheid en vroomheid bragt niet weinig bij om hun gezag en achtbaarheid staande te houden en uit te breiden. ²⁾ Met de kerkhervorming verdween ook hier de geestelijkheid uit de Staten.

De stad Groningen en de Ommelanden waren vroeger met het overige Friesland vereenigd en hielden als de zeven Frieslanden, des Dingsdags in Pinxteren bij den Opstalboom vergaderingen, ³⁾ bestaande uit grietmannen, regters, kerkvoogden en de verdere geestelijkheid. ⁴⁾ Reeds vroeg kreeg de Utrechtsche bisschop hier wereldlijk gezag; keizer Hendrik III schonk hem het „Steedjen Groningen” en bisschop Reinold kreeg in 1046 een gedeelte der tegenwoordige provincie Groningen. De bisschop liet de regering hier bestaan zoo als zij was. In 1398 scheidde de stad Gronin-

1) „Nec enim solum autistites coenobiorum primum plerumque locum in Comitibus tenebant, sed et Sacerdotes tum oppidani tum agrarii maximis saepe negotiis reipublicae tractandis adhibebantur.” Emnius de Fris. Rep. inter Flev. et Lavic. blz. 18, zie TROTZ, t. a. p. blz. 160.

2) W. F. SCHRATENBACH à BURMANIA, *Tractatus juris publici federati Belgii de jure comitiarum Frisicorum*, blz. 78 zegt: „ex Frisiorum monasteriis eruditiores fere Belgii pastores omnes, tamquam ex equo Trojano descendunt.”

3) W. F. SCHRATENBACH à BURMANIA, t. a. p. blz. 67.

4) WAGENAAR, III. blz. 225.

gen met de Ommelanden, die van nu af doorgaans vereenigd bleven, zich van het overige Friesland af. ¹⁾)

In de stad Groningen werden de wetten gemaakt door de burgemeesteren, raad en de Wijsheid. ²⁾) Die *wijsheid* was geen blijvend ligchaam, maar de regering had het regt wijze lieden zoowel geestelijken als leeken te verzoeken haar met hunne meerdere kennis, behulpzaam te zijn in het maken van wetten. In de Ommelanden werden de wetten gemaakt door de geestelijken in verbinding met de hovelingen, richters en gemeene meente. Zelfs sloten abten en prelaten dikwijls alleen verdragen, doch ook wel te zamen met de edelen. Met het veranderen der godsdienst verviel ook de geestelijkheid. ³⁾)

De geestelijkheid deed zich in de stad Groningen nog gelden tot aan de aanneming van het tractaat van reductie, 23 Julij 1594. De abten en prelaten maakten met de gedeputeerden van den magistraat en de burgerij de onderhandelaars uit van een tractaat

1) WAGENAAR, III. blz. 339.

2) Reeds bij de Angelsaksen wordt hetzelfde gevonden onder den naam van Thi Witha, of Withena, en de vergaderingen heeten daar Withenagemot.

3) Onder de afgevaardigden, die de Ommelanden den 1 December 1576 naar de vergadering der Staten-Generaal te Brussel zonden, bevond zich ook een geestelijke. M. GACHARD, *Actes des États-Généraux des Pays-Bas*, 1576—1585, I. blz. 59. In het tractaat, dat de Ommelanden den 12 Julij 1582 met den Hertog van Anjou sloten, komt de geestelijkheid niet meer voor. Mr. H. L. WICHERS, *Inleiding tot de verklaring van het tractaat van reductie der stad Groningen aan de Unie van Utrecht*, blz. 47.

met prins Maurits.¹⁾ Door den invloed der geestelijken werd in art. 4 van het concept tractaat bedongen: behoud der oude religie.²⁾ De stad durfde dit den geestelijken niet weigeren, ter vermijding van inwendige oproeren, die eerst kort geleden gestild waren, wel wetende dat zij van den overwinnaar ontvangen zoude, wat zij zelve niet wilde aanbieden. Dit geschiedde dan ook en in art. VI van het tractaat van reductie werd bepaald, dat geen andere dan de gereformeerde religie in de stad geduld zou worden.³⁾

Drenthe kwam door Hendrik III onder het wereldlijk bestuur van den Utrechtschen bisschop, nadat deze reeds in 943 door keizer Otto I er de vrije jagt ontvangen had. De inwoners morden nog al tegen den bisschop, hoewel zij hun eigen bestuur behielden. In 1521 namen de stenden Karel van Gelre als heer aan en in 1536 kwam het onder het gebied van Karel V. Op de oude landdagen, Hagenspraken genaamd, kwamen de inwoners, geestelijken niet uitgezonderd, te zamen om over de landsaangelegenheden te spreken.

Overijssel stond reeds vroeger in betrekking met den Utrechtschen bisschop; bisschop Radboud (900—918) uit Utrecht moettende vlugten, vestigde zijnen zetel te Deventer, en later kwam dit gewest tegelijk met *Drenthe* geheel onder het gebied van den Utrechtschen bisschop die ook hier den ouden regerings-

1) WICHERS, *Verklaring* enz. blz. 7.

2) t. a. p. blz. 10.

3) t. a. p. blz. 20.

vorm liet bestaan. Geestelijken komen niet voor in de Staten. 1) In 1528 kwam dit gewest onder Karel V.

Uit dit kort overzicht blijkt dat de geestelijkheid hier te lande, gedurende de middeleeuwen, niet overal deel aan het Staatsbestuur had. Terwijl in één gewest het wereldlijk bestuur werd gevoerd door den persoon die tevens aan het hoofd der geestelijkheid van bijna ons geheele land stond, en daardoor eenen invloed kon uitoefenen, die zich in alle gewesten deed gevoelen, werd in andere gewesten de geestelijkheid geheel buiten het Staatsbestuur gehouden, en wel voornamelijk om den zoo even genoemden invloed te keer te gaan. Maar toen eenmaal de Hervorming hier doordrong en weldra groote vorderingen maakte, veranderde die toestand geheel en al. De hardnekkigheid waarmede Philips elk verzoek om vrijheid van godsdienst weigerde, en de gestrengheid waarmede hij te vuur en te zwaard de aanhangers der nieuwe leer trachtte uit te roeijen, hadden eenen opstand ten ge-

1) Waarschijnlijk geschiedde dit om den invloed tegen te gaan, dien de Utrechtsche bisschop zou hebben kunnen uitoefenen, door de hem ondergeschikte geestelijken. Een bewijs dat de Staten van dien invloed trachtten bevrijd te blijven, is ook te vinden in de omstandigheid, dat de bisschop, voorstellen in de Staten willende doen, zijne voortreffelijke raden zond, die, zoodra zij de voorstellen gedaan hadden, de zaal moesten verlaten. Zie Mr. DUMBAR, *Het regt van overstemming ter Staatsvergadering van Overijssel nader opgehelderd*, blz. 17.

volge, waardoor een nieuwe Staat ontstond, die zijn oorsprong te danken had aan de Hervorming, en waar de Hervormde kerk, de bevoorregte, de heerschende, de Staatskerk werd, wier leden tot roegring en burgerlijke ambten ¹⁾ bij uitsluiting geroepen werden.

De uitoefening der Roomsche-Catholijke godsdienst en het aanwezig zijn van priesters en andere geestelijken was nu streng verboden, ²⁾ doch later werd dit weder geduld en als het ware oogluikend toegelaten. ³⁾ De geestelijken hielden dus op eenig deel te nemen aan het Staatsbestuur, doch hoe sterk bevoorregt de Hervormde kerk ook was, zoo werd dit toch aan hare predikanten geweigerd. Hoewel deze eene voorname plaats innamen onder de personen die medewerkten tot het oprigten van den nieuwen Staat, en al kan er van hen gezegd worden: „dat door hen het land is vrijgepreekt van het Spaansche juk,” ⁴⁾ zoo meenden de Staten echter dat zij zich slechts met kerkelijke zaken hadden te bemoeijen; de Hervorming toch had reeds ten doel gehad zich vrij te maken van de heer-

1) Voor hen die eene andere leer waren toegedaan, stond echter de toegang tot krijgsambten open, zelfs voor de hoogste rangen, die van Veldmaarschalk alleen uitgezonderd. Zie J. KOK, *Vaderlandsch Woordenboek*, voce *Roomschgezinden*.

2) De Staten der provinciën vaardigden hier op verschillende tijden placcaten tegen uit, later ook de Staten-Generaal, b. v. 26 Febr. 1622, 8 Sept. 1629, 30 Aug. 1641, 14 April 1649, 27 Jan. 1651 (op de Grootte Vergadering.) Zie *Gr. Placcat-Boek*, I. blz. 205.

3) In 1750 waren er hier te lande 400 Roomsche kerken met 475 priesters. Mr. GROEN VAN PRINSTEREK, *Handboek*, blz. 517.

4) t. a. p. blz. 324; woorden van VAN AITZEMA.

schappij der geestelijken, en men wilde niet, slechts met verandering van personen, aan eene soortgelijke heerschappij onderworpen blijven. De Staten trachtten tevens zoo veel mogelijk hunnen invloed op politiek gebied te keer te gaan. Terwijl zij hun wel bevolen aan hunne gemcenten „het respect ende obedientie, die de onderdanen aan hare wettige Overgheyt schuldigh zijn, te willen inscharpen” en „alle hunne actiën, predikatiën en gobeden daer heen te dirigeren, ten eynde de Resolutien, Edicten en Ordres van haer Edel Groot Mog. by yedereen mogen werden voor goedt aengenomen, geapproveert ende punctueelyck achtervolgt,” ¹⁾ verboden zij hun tevens strengelyke, „een politycque saeck op de predikstoel te brengen” ²⁾ noch „eenige materie van staet of eenige Resoluties, Edicten of Decreten van haer Edel Groot Mog. in het particulier aanteroeren, hetzij om die te approberen en justificeren of andersints.” ³⁾

Maar zulke resoluties waren echter niet bij magte

1) Resolutie der Staten van Holland en West-Friesland, 18 Junij 1654. *Gr. Pl. Boek*, III. blz. 471.

2) 7 Nov. 1665. t. a. p. III, blz. 473.

3) 16 Dec. 1654. t. a. p. III, blz. 472. 13 Sept. 1580, 5 Dec. 1665. *Kerkelyk Pl. Boek*, II. blz. 68 385.

28 Febr. 1601. Resolutie der Staten van Friesland, dat de predikanten niet toegelaten zouden worden in de vergaderingen, waar de leden der prov. Staten gekozen werden.

3 Julij 1621. Resolutie der Staten van Groningen, waarbij alle predikers onbevoegd verklaard werden op de landdagen van de stad Groningen en de Ommelanden te verschijnen; evenzoo was het in Drenthe. Zie *Tegenw. Staat van Groningen*, I. blz. 237. *van Drenthe*, blz. 25.

den invloed der predikanten, dien zij op staatszaken uitoefenden, te weren; een invloed, die gedurende den ganschen tijd van het bestaan der Republiek der Vereenigde Nederlanden, door de meesten hunner aangewend werd om de magt van de Staten der provinciën te weerstaan. Naar hunne meening mengden deze zich in zaken, die geheel aan de kerk behoorden te blijven, en waarin geen wereldlijke magt iets te zeggen had. Zij vonden eenen grooten steun in de partij die, op staatkundig gebied, zich tegen de te groote magt der Staten meende te moeten verzetten. De overige predikanten en wel zij, die door verschil in kerkelijke leerstellingen, eene partij tegenover het meerendeel vormden, zochten tegen die overmagt hulp bij de Staten, ¹⁾ zoodat de predikanten, dewijl elk een zijnen bondgenoot in eene staatkundige partij vond, ²⁾ de verdediging dier partij tot zijnen pligt rekende, terwijl zij zoodoende hunnen invloed ruimschoots op de staatkunde konden uitoefenen.

In 1796 kwam er eene groote verandering in dezen stand van zaken. De Staatskerk werd afgeschaft; de Hervormde kerk moest van haar hooge standpunt nederdalen en dulden dat zij met de overige kerkgenootschappen werd gelijk gesteld. De staatsregeling

1) En de stedelijke regenten, die in dit opzigt even als de Staten handelden.

2) Zoo kozen de regtzinnigen de partij van Leicester en later van de Stadhouders, terwijl de Remonstranten en de Coccejanen de zijde van de Staten hielden.

Vgl. Mr. GROEN VAN PRINSTERER, *Handboek*, blz. 226.

van 1798 schreef dit in art. 20 ter neder en bevatte tevens de bepaling, welke het onderwerp van dit proefschrift uitmaakt, en tot wier nadere beschouwing wij nu zullen overgaan.

HOOFDSTUK I.

WELKE PERSONEN IN ART. 91 ONDER DE BENAMING
„GEESTELIJKEN EN BEDIENAREN VAN
DE GODSDIENST” BEGREPEN ZIJN.

Hoewel in de constituties die elkander van 1798—1814 hebben opgevolgd en in die van 1848 de leeraren bij de verschillende kerkgenootschappen niet zijn toegelaten als leden der volksvertegenwoordiging, zoo heeft toch het verschil van redactie, dat wij in die verschillende constituties aantreffen, gemaakt, dat niet altoos dezelfde personen onder dat verbod begrepen zijn geweest.

Volgens het ontwerp van constitutie van 1796 werden niet verkiesbaar verklaard: ¹⁾ „kerkelijke leeraars.” Hiermede is duidelijk uitgedrukt wat men bedoelde; allen die als leeraar bij eenig kerkgenootschap zijn aangesteld, die eenig kerkelijk leerambt waarnemen,

1) Ontwerp van Constitutie art 39b.

en dat voor zoo lang zij zulks waarnemen, zijn uitgesloten. Dit met veel zorg gemaakte ontwerp werd afgestemd, en zoodoende ons artikel nooit tot wet verheven, en vervangen door een ander, dat de kennelijke sporen draagt van de overhaasting en zorgeloosheid waarmede die constitutie gemaakt werd. Voor de duidelijke woorden „kerkelijke leeraars” zette men: 1) „Allen die zig aan eenigen kerkelijken Eeredienst verbonden hebben; tenzij dezelve, alvorens, vrijwillig afstand doen van deze hunne bedieningen.” Men bekwam dus nu iets gansch anders in de plaats; de uitsluiting werd zeer veel uitgebreid. Behalve kerkelijke leeraars kunnen er nog vele personen gezegd worden zich aan eenige kerkelijke Eeredienst verbonden te hebben; zoowel de organist, als de voorzanger en koster vinden hunne plaats onder die benaming. Wellicht is de bedoeling geweest geene andere personen uit te sluiten dan in het ontwerp van 1796, en wilde men slechts, door eene veranderde redactie, onder ééne rubriek brengen wat in het ontwerp in drie deelen gesplitst was, 2) daar toch de redenen, die opgegeven

1) Acte van Staatsregeling art. 33b.

2) Art. 39 van het Ontwerp luidde: Niet verkiesbaar zijn:

- b. Kerkelijke leeraars,
- c. Hoogleeraars in eenige wetenschappen,
- d. Dezulken aan wien op publiek gezag eenig onderwijs is toevertrouwd.

Art. 33 der acte van Staatsregeling v. 1798:

- b. Allen, die zig aan eenigen kerkelijken Eeredienst verbonden, of aan eenig openbaar onderwijs toegewijd hebben.

worden voor de uitsluiting der leeraars, volstrekt niet toepasselijk zijn op die andere personen.

Alle deze personen nu zijn niet verkiesbaar zoo lang zij verbonden zijn aan eenige kerkelijke Eeredienst, en worden verkiesbaar alleen als hun afstand *vrijwillig* geweest is. Het vorig artikel was in dit opzigt ruimer; het sprak slechts van kerkleeraars, zoodra iemand hiervan afstand deed, onverschillig of die afstand vrijwillig of gedwongen geweest ware, was hij verkiesbaar. ¹⁾

Daar deze staatsregeling niet lang in stand bleef, zoo werd ook spoedig art. 33 door een ander vervangen, dat wij niet alleen in de staatsregeling van 1801, ²⁾ maar ook in die van 1805, ³⁾ en in de constitutie van 1806 ⁴⁾ vinden: waar „*leeraren van eenige godsdienstige gezindheid*” niet verkiesbaar worden verklaard tot eenige post van politiek bestuur. Zoo keerde men, wat de benaming der personen betrof, terug tot die van het ontwerp van 1796, en maakte tevens de uitsluiting veel beperkter; van vrijwilligen of gedwongen afstand is nu geen sprake meer.

In de grondwetten van 1814 en 1815 worden die personen niet van de volksvertegenwoordiging uitgesloten, maar volgens het reglement omtrent de zamen-

1) In art. 157 dierzelfde staatsregeling kwam dezelfde bepaling, met eene kleine verandering van redactie, voor met betrekking tot de Departementale besturen.

2) Art. 27.

3) Art. 13.

4) Art. 16.

stelling der prov. Staten, art. 3 f., voor het bestuur der steden, art. 45, en ten platten lande, art. 6, konden zij zoo min leden zijn der provinciale Staten als van een gemeentebestuur. De 9 leden der Tweede Kamer, die in 1844 een ontwerp van grondwetsherziening aanboden, waren van oordeel deze ongelijkheid te moeten doen ophouden door dit verbod ook met betrekking tot het lidmaatschap der Staten-Generaal uit te strekken. In hun ontwerp las men: ¹⁾ „Geestelijken zijn niet benoembaar tot leden der Staten-Generaal.” Men kent het lot dat dit ontwerp ondergaan heeft; na afloop der algemeene beraadslagingen nam de Tweede Kamer een voorstel aan, waarbij bepaald werd, dat de kamer toen geen voorstel tot verandering en bijvoeging in de grondwet wilde doen.

De Commissie, bij Kon. besluit van 17 Maart 1848 benoemd tot voordragt van een volledig ontwerp van grondwetsherziening, plaatste natuurlijk ²⁾ dit artikel weder in haar ontwerp. ³⁾ Doch in het ontwerp van gewijzigde grondwet, door de Regering voorgesteld, las men: ⁴⁾ „De leden der Staten-Generaal kunnen niet te gelijk zijn noch geestelijken, noch bedienaren van de godsdienst.” Deze bepaling is aangenomen en heeft hare plaats gevonden in art. 91 onzer tegenwoordige grondwet. Eene nieuwe bepaling en tevens eene nieuwe

1) Art. 67.

2) Daar vier der vijf leden behoord hadden tot de 9 voorstellers van 1844, namelijk de heeren de Kempnaer, Luzac, Storm en Thorbecke.

3) Art. 86.

4) Wets-Ontwerp n° III. art. 15.

benaming kwam dus in de plaats van die der beide vorige ontwerpen. Het zal nu noodig zijn naauwkeurig na te gaan welke personen onder deze benamingen begrepen zijn, en daar de memories van toelichting en beantwoording niet uitmunten door duidelijkheid zal ook elders moeten gezocht worden om deze zaak in een helder licht te plaatsen.

De voorstellers van 1844, na in den aanhef van hunne memorie van toelichting gezegd te hebben, dat geestelijken onder den naam van „leeraars bij eenige godsdienstige gezindheid” begrepen waren,¹⁾ verklaarden verder dat er toch ook geestelijken gevonden worden die geen godsdienstleeraars zijn.²⁾ En nu kozen zij den naam van geestelijken „die zoo al in het stelsel van sommige kerkgenootschappen aan bedenking onderhevig, in het gewone spraakgebruik de minst twijfelachtige is.” Na zulk eene toelichting was het geen wonder dat de leden der Tweede Kamer nog niet juist de meening der voorstellers verstonden, en dat zij in het voorloopig verslag de vraag deden, „wat door de voorstellers onder den naam van geestelijken werd begrepen?” Hierop werd in de memorie van beantwoording gezegd: „Onder geestelijken zouden wij verstaan hen, wier beroep, na

1) Daar staat: „Geestelijken, nu reeds, onder den naam van leeraars bij eenige godsdienstige gezindheid, uitgesloten van de provinciale Staten” etc.

2) Men zou eerder verwacht hebben te lezen, na eene verklaring als die in den aanhef, dat geestelijken wel onder den naam van godsdienstleeraar vallen, maar dat deze laatsten niet allen geestelijken zijn.

voorbereiding door theologische studien, een kerkelijk leerambt is, of die tot geestelijken zijn gewijd." In een kerkgenootschap, waar eene wijding tot geestelijke plaats vindt, zal men dus weten welke personen bedoeld worden; in dat waar men eigenlijk geen geestelijken kent, maar waar zij naar de meening der voorstellers, volgens het spraakgebruik ¹⁾ ook gevonden worden, wordt eerst vereischt eene voorbereiding door theologische studien en daarna moeten zij een kerkelijk leerambt tot hun beroep gemaakt hebben. Vroeger ²⁾ had de Regering aangenomen „dat bij de Hervormden voor geestelijken zouden gehouden worden zij, die, na afgelegd proponentsexamen, tot de predikdienst waren geadmitteerd:" eenige jaren later ³⁾ werden de kandidaten in de Godgeleerdheid er ook onder gebragt. — Volgens de voorstellers vallen noch

1) Bedenklijk was het van de voorstellers om een zoo gewichtig punt op het spraakgebruik te doen aankomen, vooral daar men niet kan zeggen dat dit gebruik, wat dit woord betreft, zeer gevestigd is.

WELAND, *Taalkundig Woordenboek*, voce *geestelijke*, verklaart dat woord als bijvoegelijk naamwoord: „Die zich aan de regels van eene godsdienstige orde verbonden heeft," en als zelfstandig naamwoord: „Kerkleeraars, voorgangers in de godsdienst;" in het eerste geval, er dus eene zeer beperkte, in het tweede, eene zeer ruime beteekenis aan gevende.

De definitie der voorstellers wordt m. i. w. verzwakt door de woorden „zouden wij verstaan." De voorstellers geven hier hunne meening op, zonder, naar het schijnt, te willen, dat anderen daardoor gehouden zouden zijn, er hetzelfde onder te verstaan.

2) Kon. besluit v. 7 Junij 1817 en 25 Julij 1818. v. d. Tuuk, I. pag. 271.

3) Kon. besluit van 12 Junij 1822. v. d. Tuuk, II. pag. 110.

deze noch de proponenten onder de benaming van geestelijken, maar eerst hij die als predikant eene plaats heeft bekomen; van hem toch zal eerst kunnen gezegd worden dat zijn beroep een kerkelijk leerambt is.

De Regering gaf in 1848 gehoor aan de vele bezwaren tegen den naam van *geestelijke* aangevoerd, en plaatste in haar ontwerp van grondwetsherziening de woorden „*geestelijken en bedienaren van de godsdienst*,” hierdoor eene groote onnaauwkeurigheid herstellende. Al is het ook waar dat in de Hervormde kerk dikwijls de benaming van geestelijke op de bedienaren van de godsdienst wordt toegepast, ¹⁾ bleven altijd, bij de onzekerheid wie men daaronder behoorde te brengen, de stellige bepalingen van het kerkregt gelden, dat de Hervormde kerk geene geestelijken erkent. Zij kent wel een stand van personen die zich overgeeft aan de dienst der kerk en zich toewijdt aan de Evangelieprediking, maar alle denkbeeld van hiërarchie, van opklimmende rangen is haar onbekend. ²⁾

1) Dat het *spraakgebruik* ook geestelijken in de Hervormde kerk erkent, is niet te ontkennen. Een sterk sprekend bewijs vinden wij hier van bij H. J. ROYAARDS, *Hedendaagsch Kerkregt bij de Hervormden in Nederland*, I. blz. 80. Na te hebben gezegd, dat er bij de Hervormden geen geestelijken zijn, zegt hij eenige regels verder: „Alle *geestelijken*, zoowel de dorpspredikant als de leraar in de hofstad” etc.

MR. I. DA COSTA, *Het oogenblik*, 1848, noemt dat gebruik, „onna-denkend en hoogsibedenkelijk en daarom in een grondwet geheel af te keuren.”

2) H. J. ROYAARDS, *Hedendaagsch Kerkregt*, I. blz. 96. KIST, *Ver-*

De leeraars zijn de eersten of de voorgangers onder hunne gelijken; ¹⁾ zij missen het onuitwischbaar karakter dat aan de geestelijken eigen is, en tevens zijn zij geen oppergezagvoorders over de gemeente, neen, maar hare voorgangers en dienaren; zij vormen geen van de overige leden der gemeente afgezonderden stand van menschen, geene afzonderlijke orde, ²⁾ geen stand die, zoo als de priesterstand, tusschen God en de menschen instaat, ³⁾ en door de oplegging der handen verkrijgen zij niet eene bijzondere gave, die, van de apostelen afkomstig, op hen overgaat, zoo als volgens de R. C. kerkleer plaats heeft bij eene wijding tot geestelijke. ⁴⁾

handeling over de Christelijke kerk op aarde, volgens het onderwijs van Jezus en de Apostelen en de Geschiedenis, blz. 150; te vinden in TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap*, deel XXX.

1) ROYAARDS, t. a. p. II, 5.

Reeds in 1571 bij de kerkenorde van Embden verwierp men alle soort van hiërarchie, art. 1: „Geen kerk zal over een andere kerk, geen Dienaar des Woords, geen Ouderling noch Diaken, zal de een over den ander heerschappij voeren, maar een iegelijk zal zich voor alle suspiciën en aanlokkingen om te heerschappen, wachten.” t. a. p. I. 79.

2) Daarom droegen de predikanten vroeger geene onderscheidende kleederdragt. H. M. C. V. OOSTERZEE, *de Ned. Herv. kerk, in hare inrigting en bestuur*, blz. 199.

3) KIST, t. a. p. blz. 145. ROYAARDS, t. a. p. II. blz. 39. RICHTER, *Lehrbuch des Kirchenrechts*, 4^e Auflage, blz. 95.

4) WALTER, *Lehrbuch des Kirchenrechts aller christlichen Confessionen* (9^e druk 1842), blz. 432; door de wijding krijgt de persoon tot het vervullen van zijn ambt eene bovennatuurlijke genade en geschiktheid. Ten onregte meent hij, blz. 74, dat de handoplegging, bij de Hervormden in gebruik, geene bloote plegtigheid is, maar dat daardoor de in hun ambt bevestigde predikanten een geestelijken stand tegen over

In art. 91 der grondwet zal dus onder de benaming *geestelijken* moeten verstaan worden zij, die als zoodanig in de Roomsch-Catholijke, Oud-Roomsche (Janseniste), Grieksche en Engelsch-Episcopaalsche kerk zijn gewijd, terwijl onder de *bedienaren van de godsdienst* de predikanten van de Hervormde, ¹⁾ Remonstrante, Doopgezinde, Afscheidene kerk alsmede de rabbijnen begrepen zijn. ²⁾

Daar de geestelijke bij zijne wijding een onuitwischaar karakter (*character indelebilis*) verkrijgt, zal hij bij zijne wijding voor goed de hoop moeten opgeven om ooit zitting te zullen nemen in ons vertegenwoordigend ligchaam.

de leeken vormen. Lang aarzelde men intengendeel tot de handoplegging over te gaan, juist uit vrees voor de dwaling waar Walter in vervalt. Zie Handelingen der Synode te Dordrecht a° 1574, art. 24: „Overmits de oplegginghe der handen, in deze jonckheyt der kereke, „tot superstiebc ghotoghen, en sommigher bespottighe onderworpen „sonden moghen wezen, hebben de Broeders besloten, dat men dezelve „nalaten sal.”

Handelingen der Synode te Dordrecht a° 1578, art. 5: „dit ghedaen zijnde (het beantwoorden der vragen) sullen sij met oplegginghe der handen, daer 't selve met stichtinge geschieden kan, ofte anders met het geven der rechter-hand, der ghemeynschap tot den dienst der kerke aengenomen worden.” Zie KIST, t. a. p. blz. 285.

1) Volgens art. 1 van het *Algemeen reglement voor de hervormde kerk in het koninkrijk der Nederlanden*, (bekrachtigd bij kon. besluit van den 23. Maart 1852, n° 3) bestaat die kerk uit de Nederduitsche, Waalsche, Presbyteriaansch-Engelsche en Schotsche, Hervormde gemeenten in dit koninkrijk.

2) Kortom in alle die kerkgenootschappen waar de godsdienstleeraars niet tot geestelijken gewijd worden.

Wat de bedienaren van de godsdienst aangaat, bestaat verschil van gevoelen wat de beantwoording betreft der vraag, *van en tot* welk oogenblik iemand als zoodanig moet beschouwd worden? Sedert het oogenblik dat hij zijn proponents-examen heeft afgelegd, of eerst wanneer hij bij eene gemeente tot predikant is aangesteld? Ik geloof dat de laatste meening de ware is.

In het eerste geval kan hij immers nog niet gezegd worden *bedienaar van de godsdienst* te zijn, de nieuwe benaming die hij krijgt, die van *candidaat tot de Heilige dienst*, drukt reeds uit, dat hij er naar streeft en tracht om bedienaar der Heilige dienst te *worden*, maar dat hij het nog niet *is*.¹⁾ Hiermede is dan ook de vraag beantwoord, op welk oogenblik iemand gerekend moet worden geen bedienaar van de godsdienst meer te zijn? Immers van het oogenblik dat hij zijn predikambt nederlegt; zoodat hieruit volgt, dat een predikant, tot lid van een der kamers gekozen wordende, dat lidmaatschap kan aanvaarden, zoodra hij bedankt voor zijne betrekking als predikant, terwijl hij, de geschiktheid behouden hebbende om als zoodanig op te treden, zich weder, zoodra hij ophoudt lid der kamer te zijn, beroepbaar kan stellen.

Doch, zoo als ik zeide, bestaat hierover verschil van gevoelen. Toen in 1849 de heer VAN HOËVELL,

1) Art. 29 van het *Reglement op het examen ter toelating tot de evangeliebediening in de Ned. Herv. kerk* (30 Aug. 1854): „De aldus geadmitteerden verkrijgen den naam van candidaten tot de heilige dienst, en mitsdien de bevoegdheid *om te staan* naar de Evangelie-bediening.

vroeger predikant bij de Hervormde gemeente te Batavia, tot lid der Tweede Kamer werd benoemd, nam de commissie, belast met het onderzoek der geloofs-brieven, geen genoegen met de enkele overlegging van het Koninklijk besluit, waarbij genoemde heer zijn ontslag kreeg als predikant. Volgens haar oordeel hield hij daardoor niet op geestelijke te zijn, dewijl hij het candidaatschap tot de Heilige dienst niet verloren had, hetwelk in de Hervormde kerk het radicaal van geestelijke geeft, ingevolge de Kon. besluiten van 7 Junij 1817 en 25 Julij 1818. De heer VAN HOËVELL schreef hierop een' brief aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waarin hij hun mededeelde dat hij tengevolge zijner verkiezing tot lid der Tweede Kamer, afstand gedaan had van zijne vroegere admissie tot de predikdienst, en alle de uit die admissie voortvloeiende regten en bevoegdheden, hem verleend bij acte van het provinciaal kerkbestuur van Friesland dd. 6 Aug. 1835; terwijl hij tevens een afschrift overlegde van de verklaring ¹⁾ welke van dien afstand

1) Die verklaring luidde aldus: „De ondergeteekende verklaart bij deze, afstand te doen van het regt van admissie tot de predikdienst, hem bij acte van 6 Aug. 1835 door het provinciaal kerkbestuur van Friesland verleend, en van alle de uit die admissie voortvloeiende regten en bevoegdheden, en heeft de eer gemelde akte aan het bestuur voornoemd hiernevens terug te zenden. (was get.) v. Hoëvell.

Het vorderen van zulk eenen afstand is nog al vreemd, als men bedenkt, dat zelfs de predikant, die van zijn ambt ontzet is, na vijf jaren rehabilitatie bekomen, en weder aangesteld kan worden. Zie art. 38 van het *Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht*.

Toen twee jaren later, den 29. October 1851, de geloofsbriefen van

deed blijken en welke door hem aan gemeld kerkbestuur was overgelegd. De Commissie, (door dien brief in haar gevoelen versterkt!) „alhoewel van oordeel dat door deze eenzijdige verklaring niet genoegzaam was uitgemaakt, dat zij op zich zelve en zonder eenige aanneming van het betrokken kerkelijk gezag, het radicaal van geestelijke zou hebben doen vervallen,” meende nu tot toelating van genoemden heer als lid der Tweede Kamer te kunnen concluderen; met welke conclusie de vergadering zich vereenigde.

De commissie ging dus uit van het denkbeeld dat de Hervormde predikanten in art. 91 ook onder de benaming van geestelijken zijn vervat, en dat de wettige beteekenis van dat woord bepaald wordt door de twee aangehaalde Koninklijke besluiten.

Hiermede kan ik niet instemmen. Juist toch op de aanmerking dat het woord „geestelijken” niet kan doelen op de leeraren van het Hervormd kerkgenootschap, werden de woorden „bedienaren van de godsdienst” er bijgevoegd¹⁾. En al was de meening van de commissie, wat dit punt betreft, de ware, dan nog

het nieuw benoemde lid der Tweede Kamer, den gewezen predikant BLAUPOT TEN CATE, werden onderzocht, werd geene zoodanige verklaring gevorderd, en zelfs werd, met geen enkel woord, melding gemaakt van het vroegere leeraarsambt van genoemden heer.

1) Mr. GROEN v. PRINSTERER deze zaak besprekende, erkent dit ook. Zie *Bijblad* zitting van 14 Nov. 1849.

Hij is ook voor de conclusie, maar op andere gronden dan de commissie, welke gronden hierna bij de redenen van uitsluiting ter sprake zullen komen.

had zij om te bepalen, wie onder dat woord begrepen zijn, niet hare toevlugt moeten nemen tot Kon. besluiten, die geenzins ten doel hebben, om in het algemeen, maar alleen in een bepaald geval, vast te stellen, wie onder geestelijken moeten begrepen worden, namelijk wie als zoodanig in de militiewet vrijgesteld worden van eenige verplichtingen.

In ieder geval was het beroep op de twee aangehaalde Kon. besluiten verkeerd, daar deze, wat dit punt betreft, veranderd zijn door het Kon. besluit van 12 Junij 1822, waar bepaald wordt: „dat voor zooveel betreft de Hervormde kerk, voor de zoodanigen, die den geestelijken stand zijn ingetreden, zullen gehouden worden zij, die den graad van kandidaat in de Godgeleerdheid hebben verkregen op een der binnen dit Rijk erkende hoogeschoolen.

HOOFDSTUK II.

REDENEN VOOR EN TEGEN DE UITSLUITING.

Na gezien te hebben welke personen in art. 91 onder de woorden „geestelijken en bedienaren van de godsdienst” bedoeld worden, is de vraag natuurlijk, welke redenen den wetgever bewogen hebben, om eene bepaling in de grondwet te plaatsen, waarbij aan deze personen het lidmaatmaatschap der kamers wordt ontzegd?

Onze grondwet heeft de bevoegdheid om volksvertegenwoordiger te zijn zoo ruim mogelijk gesteld, hetgeen, wat de Tweede Kamer betreft, vooral duidelijk kan blijken uit art. 79. De uitzonderingen hierop, welke wij in art. 91 vinden, zijn zoo veel mogelijk beperkt; de Regering zeide dat het haar stelsel was, de uitsluiting te beperken „tot het volstrekt onvermijdelijke.” Van daar dat noch de leden der regterlijke magt, noch zij die eenen den lande comptabelen post ¹⁾ bekleeden, noch militairen ²⁾ meer in het artikel wor-

1) De eersten waren uitgesloten in art. 60 der grondwet van 1814, en de tweeden in die van 1815, art. 22.

2) In de grondwet van 1814, art. 60, en 1815, art. 81, waren deze uitgesloten, zoo zij niet den rang van Hoofdofficier hadden.

den opgenoemd. De leden of de procureur-generaal van den Hoogen Raad, en de leden der Rekenkamer worden uitgesloten omdat zij anders hunne zelfstandigheid zouden verliezen, welke zij behoeven, wegens de eigenaardige betrekking waarin zij tegenover de leden der Kamers geplaatst zijn, de commissaris des Konings in de provincien, wegens de onmogelijkheid om zich, wegens zijne zeer gewichtige betrekking, uit de provincie te verwijderen, en hierop volgen de geestelijken en bedienaren van de godsdienst. Zeer gewichtige en geldige redenen moeten er dus bestaan om deze personen onder zulke beperkte, onvermijdelijke, uitzonderingen op te nemen; of werkelijk zulke redenen bijgebracht zijn, of kunnen worden, zal uit het volgend onderzoek moeten blijken.

De Regering gaf in 1848 in de memorie van toelichting als reden op: „Omdat hunne roeping niet is, zoolang zij hunne herderlijke waardigheid bekleeden, zich met de staatkundige zaken dezer aarde bezig te houden.” ¹⁾ Dat deze reden ²⁾ niet zeer afdoende kan

1) De Commissie van 17 Maart had gezegd: „Geestelijken hebben eene andere taak dan deel te nemen aan politieke verrigtingen;” en de voorstellers van 1844: „Hunne bediening is onbestaanbaar met politieke verrigtingen.” In de memorie van toelichting der wet regelende de zamenstelling en magt der provinciale staten staat: „van wege hun geheel niet-politieke roeping.” Mr. Groen van Prinsterer leest hiervoor bij vergissing: „niet geheel politieke roeping;” dat bijkans het tegenovergestelde is. Zie *Adviezen* 1849—1850, 2e gedeelte, blz. 128, en *Bijblad* zitting van 18 Junij 1850, blz. 15.

2) Reeds in de Nationale Vergadering in 1796 voerde Schimmelpenninck deze reden aan, en werd toen door Bacot weerlegd, die tevens

geacht worden, zal terstond blijken als men bedenkt dat zij evenzeer toepasselijk is op bijna alle personen die in den Staat eenig ambt of post bekleeden, namelijk op alle diegenen wier post niet in verband staat met de staatkunde; van een regter, en geneesheer, enz. kan juist hetzelfde gezegd worden. ¹⁾

Dat het overigens waar is wat de regering zegt, is evenmin te betwijfelen, als hetgeen in het voorloopig verslag der commissie van rapporteurs gemeld werd, „dat de betrekking van lid der Kamer ²⁾ moeilijk met de waarneming van kerkelijke dienst is overeen te brengen.” Zonder nu te vervallen in eene beschouwing wat behoort tot het goed vervullen van het ambt van godsdienstleeraar, is het duidelijk dat hij, die eene zoo verhevene en ernstige roeping heeft, niet, dan tot schade zijner gemeente, te gelijkertijd eenen, ook zeer gewichtigen staatkundigen post kan bekleeden. Maar al is het nu nog zoo wenschelijk dat een predikant of priester voortdurend en onafgebroken de belangen zijner gemeente behartige, moet de vraag beantwoord worden, of het het werk van den grond-

meende, dat men zoodoende spoedig zou terugkeeren tot vaste regentenfamiliën. *Dagverhaal IV*, blz. 737.

1) Mr. J. VAN LENNEP in zijne *Aanmerkingen op het Ontwerp van gewijzigde Grondwet*, enz. zegt terecht, dat hier tot beginsel is aangenomen, dat niemand zich met de politiek bemoeijen moet, dan die niets anders te doen heeft.

2) Vooral der Tweede Kamer, die, door de menigvuldigheid harer werkzaamheden, de tegenwoordigheid harer leden voor een groot gedeelte van het jaar vordert.

wetgever mag zijn, om daarvoor op deze wijze te zorgen. De Staat heeft het regt van hare ambtenaren te vorderen dat zij de hun opgedragen ambten goed vervullen, en te waken dat zij geene betrekkingen aanvaarden die hen hierin zouden hinderen; maar zoo angstig is de wetgever geweest, om hierdoor de volkskeuze aan banden te leggen, dat hij slechts ééne klasse van staatsambtenaren, en wel de commissaris des Konings in de provincie, om die reden het aanvaarden van het lidmaatschap der Staten-Generaal heeft ontzegd; maar kan deze reden gelden voor geestelijken en bedienaren van de godsdienst? Met welk regt zorgt de regering er voor dat deze personen hun werk naar behooren verrigten? Zij toch hebben zich niet aan den Staat, maar aan hunne gemeenten verbonden om de hun opgelegde taak getrouw en met ijver te vervullen. Aan de gemeenten, of aan de bevoegde kerkelijke besturen, zij het daarom overgelaten hiervoor te zorgen.¹⁾ Wenschelijk zou het dan ook zijn, dat, in aanmerking genomen het nadeel dat eene gemeente lijdt zoo zij hare voorgangers moet missen, het kerkgenootschap zelve in zijne reglementen bepalingen maakte om hierin te voorzien, hetzij door den benoemden te noodzaken een van beide posten te laten varen, hetzij om door het aanstellen van hulp-predikers of plaatsvervangers, zoo lang hunne afwe-

1) Sir William Scott meende ook dat zulk eene bepaling in de Canon law behoorde te staan. PELLEW, *Life and correspondance of the Right Honble H. Addington* I, blz. 416.

zigheid duurt, in de behoeften der gemeenten te voorzien. Mogt dus de Regering in het voorstellen hier uitsluiting geleid zijn geworden door eene, wellicht niet ongegronde, vrees voor de schade die de kerk anders te wachten stond, zoo zag zij toch de regten der kerk voorbij, die vrijelijk mag bepalen wat hare dienaren, in hunne betrekking als zoodanig, doen of laten mogen. Zoo de verschillende kerkgenootschappen ook de vrees der Regering deelden, dan hadden zij ook de middelen om hierin te voorzien. De Staat mag bij ons in de geestelijken en bedienaren van de godsdienst niets anders zien dan gewone burgers, ¹⁾ wien hij geene regten ontnemen kan, dan allcen in het geval dat genoemde personen, met den Staat in aanraking komende, door de betrekking welke zij vervullen, dezen nadeel zouden toebrengen.

Deze grond van uitsluiting is alleen toepasselijk op hen, die een kerkelijk leerambt waarnemen; doch sluit art. 91 geen meerdere personen uit? Wat de bedienaren van de godsdienst betreft, deze verliezen, volgens hetgeen ik vroeger gezegd heb, ²⁾ tegelijk met het nederleggen van hun ambt, hunne benaming, en zij vallen dus niet meer onder de personen in art. 91 bedoeld, maar kan hetzelfde van de geestelijken gezegd worden? Wat moet er gebeuren

1) Dit was ook het gevoelen van Hahn in de Nationale Vergadering. Van Hooff zeide: „de kerk is afgescheiden van den staat”, maar kwam tot de verkeerde conclusie: „ministers van de kerk kunnen dus geen ministers van den staat zijn.” *Dagverhaal* IV, 737.

2) Zie blz. 31.

wanneer een geestelijke gekozen wordt tot lid der Staten-Generaal? Hij zal, lettende op het onuitwischaar karakter (character indelcibilis) dat hij bij zijne wijding verkregen heeft, en de woorden der grondwet ziende: „geestelijken kunnen niet tegelijk zijn leden der Staten-Generaal,” de hoop moet opgeven om zitting te verkrijgen in eene der Kamers. Doch even als bij de bedienaars van de godsdienst, heerscht hier met betrekking tot de geestelijken, verschil van gevoelen, wanneer men het er voor moet houden dat deze, in den zin van artikel 91, geen geestelijken meer zijn. Mr. GROEN VAN PRINSTERER ¹⁾ meent dat hij admissibel is, „zoodra hij niet meer in active dienst is, zoodra hij aan zijne kerkelijke bediening wil renuncieren, en wel omdat zulks de bedoeling van den wetgever is geweest, en dat er dus niet gelet moet worden op de kerkelijke opvatting der benaming.” Dat de Regering, gehoor gevende aan de klacht van velen, dat onder de benaming „geestelijken,” de bedienaars van verscheidene kerkgenootschappen niet mogen begrepen worden, ²⁾ die personen nader heeft omschreven, en dat wel volgens kerkelijke opvatting, zou reeds doen vermoeden dat de in art. 91 gebruikte benamingen zoodanig moeten verstaan worden, geheel volgens de beteekenis die hen *stricto jure* toekomt, maar tevens meen ik dat dat naar alle waarschijnlijkheid de be-

1) *Adviezen* 1849—1850, 1e ged. blz. 26.

2) Om die reden werd ook in de wet op de militie bij het woord „geestelijken” de woorden „bedienaren van de godsdienst” gevoegd. Zie *Bijlagen*, 1860—1861, blz. 909.

doeling van den grondwetgever is geweest. De Regering gaf in hare memorie van toelichting als reden op: „omdat hunne roeping niet is, zoo lang zij hunne herderlijke waardigheid bekleeden, zich met de staatkundige zaken dezer aarde bezig te houden.” In het voorloopig verslag der rapporteurs werd nu de aanmerking gemaakt: „dat volgens de woorden van het artikel, lettende op het onuitwischbaar karakter der geestelijken, deze nooit lid der Kamer zouden kunnen worden; men zag liever eene bepaling dat alleen die geestelijken zouden uitgesloten zijn, die de kerkelijke dienst niet verlaten hadden.” Nu geeft de Regering, in de memorie van beantwoording, niet te kennen dat zij die bepaling minder noodzakelijk acht, maar overigens juist hetzelfde gevoelen deelt, neen zij zegt: „de Regering wil de uitsluiting beperken tot het volstrekt onvermijdelijk, maar *desniettemin* acht zij de geestelijken, die hun *karakter* als zoodanig niet hebben verloren, minder geschikt om zitting te nemen in de Staten-Generaal.” Lette dus de Regering in hare memorie van toelichting op de *gelijktijdige dienstwaarneming*, in de memorie van beantwoording lette zij op het *karakter* van geestelijke. Deze laatst uitgedrukte meening der Regering zal men als hare ware moeten aanmerken, vooral daar zij op de zaak gewezen, die meening van de twee verkoos. Uit het voorloopig verslag der rapporteurs blijkt dat de Tweede Kamer, indien de woorden zoo bleven als zij in het Ontwerp stonden, er eene voortdurende uitsluiting der geestelijken in lazen, daar zij juist om dit te verhelpen eene

nieuwe bepaling verlangden. ¹⁾ Daar nu de Regering geene nieuwe bepaling gaf omdat het niet met hare meening overeenkwam dit te verhelpen, zal wel mogen aangenomen worden dat de Tweede Kamer het artikel goedkeurende, er hetzelfde in bleef lezen als vroeger. Hieruit blijkt niet onduidelijk dat de Regering en de Tweede Kamer wilden dat bij de geestelijken gelet zou worden op het onuitwischbaar karakter. Wil de wetgever aan woorden in eene wet eene andere beteekenis geven, dan ze eigenlijk volgens het regt toekomt, moet die bedoeling al zeer duidelijk merkbaar uitgedrukt zijn, en dan zou het nog de vraag zijn of het niet beter ware aan die beteekenis, vooral in eene grondwet, door eene duidelijke verklaring alle duisternis weg te nemen.

Mr. GROEN VAN PRINSTERER meent ²⁾ nog een argument voor zijne meening te vinden in de opname der woorden „niet te gelijk;” volgens hem zou hierdoor de bedoeling van de grondwet zeer eenvoudig zijn, dat iemand, zoolang hij is *leeraar* van de een of andere godsdienstige gezindheid, niet kan zijn lid der Kamers, maar dat hij de bevoegdheid heeft, om *tot welke gezindheid* hij ook moge behooren aan de kerkelijke bediening te renuncieren. Dit is voldoende om hem als lid der Kamer te doen aannemen, zonder dat hij het radicaal van geestelijke behoeft te verliezen. Zoo be-

1) Zulk eene bepaling vindt men in de kieswet van het Groothertogdom Luxemburg, (23 Julij 1848) § 44: „Das Mandat der Abgeordneten ist unvereinbar mit den *Amtsverrichtungen* der Religionsdiener.”

2) *Adviezen* 1849—1850, 1^e ged. blz. 26.

hoort het ook voor de Roomsch-Catholijken opgevat te worden.”

De vraag is, wat kan men niet te gelijk zijn? Geestelijke in den ruimeren of engeren zin? Volgens het zoo even gezegde zou het eerste bedoeld zijn. Nu is het waar dat door de tegenwoordige redactie van het artikel, de toestand der geestelijken juist dezelfde is gebleven als bij de vroegere, waar stond: „geestelijken zijn niet benoembaar.” Maar is daarom de verandering nutteloos? Toen de Regering in 1848 die verandering voorstelde deed zij dit, gehoor gevende aan de menigvuldige klagten en verwijten, hoofdzakelijk zoo niet uitsluitend door leden der Hervormde kerk geuit, dat hunne predikanten nu gelijk gesteld werden met de cerloozen, en dat deze de eenige waren waarmede dit geschiedde, zoodat zij in de grondwet geschandvlekt en grovelijk beleedigd werden. De Regering dit willende verhelpen, en de volkskeuze niet aan zulke banden willende leggen, ontnam hun nu evenmin als aan de overige persoon van art. 91 het recht om gekozen te worden, maar verklaarde dat zij geene zitting in de kamers zouden mogen nemen, zoolang zij het radicaal van geestelijke of bedienaars van de godsdienst niet verloren hadden, zonder iets te bepalen omtrent de wijze hoe zij moende dat dat radicaal verloren kan worden. Daar nu de bedenaar van de godsdienst tegelijk met het nederleggen van zijn ambt, dat radicaal verliest, en de geestelijke het nooit verliest, is het gevolg er van dat gene door de nieuwe bepaling veel gewonnen heeft, doch dat de

toestand van dezen juist dezelfde gebleven is, als toen hij niet benoembaar was verklaard.

Daar Mr. GROEN VAN PRINSTERER zulk eene kracht aan de woorden „niet te gelijk” toeschreef, stelde hij bij de beraadslagingen over de provinciale wet, toen de uitsluiting der geestelijken en bedienaars van de godsdienst uit de provinciale Staten, werd behandeld, een amendement voor ¹⁾ om het artikel van het ontwerp: „Het lidmaatschap der Staten is onvereenigbaar met de betrekking van geestelijke of bedienaar van de godsdienst,” te veranderen in: „Geen lid der Staten kan te gelijk zijn, etc.” Reeds in het verslag der commissie van rapporteurs werd hierop aangedrongen en wel omdat men door dezelfde woorden te gebruiken als in art. 91 der grondwet, tevens, bij voorkomende gelegenheden, een rigtsnoer zou hebben om te handelen zoo als men bij de toepassing van art. 91 gehandeld had. Mr. GROEN VAN PRINSTERER zeide dat men toen (bij de toelating van den heer VAN HOËVELL) zou beslist hebben „dat een *bedienaar van de godsdienst*, niet in active dienst, wel verkiesbaar is.” ²⁾ Al ware dit toen beslist, ³⁾ dan kan men toch hier-

1) Zitting der 2^e Kamer van 18 Junij 1850. *Adviezen*, 1849—1850, 2^e gedeelte, blz. 128.

2) Dit moet zeker zijn, wel als lid kan toegelaten worden, daar hij ook in active dienst zijnde, verkiesbaar is.

3) Dit was wel de reden waarom Mr. Groen van Prinsterer zich voor de toelating verklaarde, maar tevens meende hij toen die reden te moeten zeggen, daar de Commissie belast met het onderzoek der geloofsbrieven, er eene andere had. Deze Commissie had eene eigenaardige wijze

uit de gevolgtrekking niet maken dat dus ook beslist zou zijn, dat een *geestelijke*, niet meer in active dienst, toegelaten moet worden, daar het antwoord op de vraag of iemand bedienaar van de godsdienst is, wordt verkregen door de vraag te beantwoorden of hij nog in active dienst is, terwijl dit geenszins met den geestelijken het geval is.

De minister THORBECKE zag geen reden om het amendement boven het voorgestelde artikel te verkiezen, daar het dit geenszins verbeterde noch veranderde, maar juist hetzelfde uitdrukte; hij vond niet dat in de woorden, „niet te gelijk” reeds de kracht lag om uit te drukken dat slechts zou gelet worden op active dienst, en dat daarvan de opvatting der woorden, geestelijken en bedienaren van de godsdienst van kon afhangen. Deze bleef dezelfde, en de minister verstond daaronder slechts allen zoo lang zij in active dienst zijn. ¹⁾

om tot die toelating te concluderen, zie blz. 32. Zij vergenoegde zich niet met een bewijs van ontslag van predikant, maar deed tevens haar best den heer v. Hoëvell het radicaal van geestelijken te doen verliezen. De Kamer vereenigde zich met de conclusie tot toelating, maar of het was omdat zij vond, dat de Commissie hier juist gehandeld had, of wel omdat zij instemde met de meening van den heer Groen, weten wij niet. Uit dit geval blijkt dus niet duidelijk, wat de Kamer vereischte voor eene toelating van een bedienaar van de godsdienst.

1) Vroeger had de heer Thorbecke eene andere meening over art. 91 der grondwet. In zijne *Bijdragen tot de herziening der grondwet* (1848) leest men aangaande de woorden „te gelijk”: dit onderstelt, dat de geestelijke, om het lidmaatschap der Staten-Generaal te aanvaarden, zijn stand of waardigheid van geestelijke kunne vaarwel zeggen. Ik

Het amendement werd verworpen, en zoo doende wordt in art. 21 der provinciale wet eene bepaling gevonden, die geheel hetzelfde moet uitdrukken wat in art. 91 der grondwet geschreven staat, hoewel men eene andere redactie gebruikte; het amendement was verkieselijk, wijl men zoo ligt in eene veranderde redactie, een verschil van gevoelen meent te moeten zoeken.

Het grootste bezwaar dat Mr. GROEN VAN PRINSTERER er in vond om de woorden geestelijken en bedienaren van de godsdienst in streng-kerkelijken zin op te vatten, is daarin gelegen dat dit inbreuk zou maken op de grondwettige gelijkstelling der gezindheden; een bezwaar, dat indien het gegrond ware, voorzeker zou moeten aansporen om zoo mogelijk te doen zien dat het noch met de bijgebragte redenen noch met de bedoeling van den wetgever strookt om die beteekenis aan de woorden te hechten.

Om te bewijzen dat er werkelijk inbreuk gemaakt wordt op die gelijkstelling, moet men beginnen met te vooronderstellen dat men te doen heeft met personen die geheel gelijk staan. Wat bedienaren van de godsdienst in het eene kerkgenootschap zijn, dat zijn de geestelijken in het andere. Nu moeten op beiden gelijke bepalingen worden toegepast; als de een zitting kan nemen, moet de andere het ook kunnen.

twijfel echter, of dit den katholieken geestelijken vrijsta." Hieruit blijkt dus, dat de heer T. toen van oordeel was, dat de geestelijke niet meer in active dienst zijnde, tevens zijn stand moest vaarwel zeggen, d. i. zijn karakter moest verliezen, om zitting te kunnen nemen.

Men meent een middel hiertoe gevonden te hebben, namelijk om ze beiden buiten de Staten-Generaal te sluiten, zoo lang zij in active dienst zijn. ¹⁾

Maar men stelle niet gelijk, wat inderdaad niet gelijk gesteld kan worden. Een bedienaar van de godsdienst heeft wel eenige punten van overeenkomst met eenen geestelijken, maar tevens verschilt hij in menig opzigt van dezen. ²⁾ Nu zal het toch geen inbreuk maken op de gelijkstelling van alle gezindheden zoo men personen die in het eene kerkgenootschap gevonden worden opneemt onder de incompatibelen, terwijl, daar men die personen niet vindt in het andere, de bepaling op dat andere niet toepasselijk is. Dan zou ook de bepaling van art. 91, hoe ook opgevat, strijdig zijn met de gelijkstelling zoodra er een kerkgenootschap ware, waar men noch geestelijken noch bedienaren van de godsdienst aantrof. ³⁾

Zoo men wegens eene hoedanigheid die én aan bedienaren der godsdienst én aan geestelijken gemeen is, slechts één van beiden door art. 91 had uitgesloten, dan zou er niet alleen tegen de gelijkstelling der kerkgenootschappen maar ook tegen art. 166 grondwet gezondigd zijn. Maar dit is dunkt mij het geval niet, zoo men een' geestelijke buiten sluit om eene

1) Maar blijft er in dit geval gelijkheid? Een bedienaar van de godsdienst kan, zoodra hij zulks wil, zijne bediening nederleggen, maar is dit ook den geestelijken vergund? Zoo niet, dan zal de bepaling toch nog strijden tegen de gelijkstelling der gezindheden.

2) Zie blz. 28.

3) Dit is het geval, naar ik meen, bij de Quakers.

hoedanigheid die een bedienaar der godsdienst mist. En dit geval doet zich hier voor. Uit de memorie van toelichting blijkt dat beiden worden buitengesloten om één en dezelfde reden. In het voorloopig verslag der Commissie van rapporteurs wordt nu op de omstandigheid gewezen dat als die reden voor beiden heeft opgehouden te bestaan, toch volgens de woorden van het artikel de een zal kunnen worden toegelaten en de andere niet; en nu antwoordt de Regering dat naar hare meening de geestelijken toch nog buitengesloten moeten worden, omdat zij eene hoedanigheid, namelijk hun karakter, behouden, die de bedienaren van de godsdienst geheel missen. Hierin zie ik geen inbreuk hoegenaamd gemaakt op de grondwettige gelijkstelling der gezindheden.

Het is nu de vraag of die laatste door de Regering bijgebrachte reden geldig kan genoemd worden, en dus daardoor de bepaling geregtvaardigd wordt. De Regering zegt in de memorie van beantwoording: „Geestelijken, die hun karakter als zoodanig niet hebben verloren, acht zij minder geschikt, om zitting te nemen in de Staten-Generaal, daar zij moeten geacht worden hun geheele leven vreemd aan staatkundige bemoeijenissen te zijn gebleven.”¹⁾ De wetgever maakt zich hier tot beoordeelaar of iemand eenigzins ervaren is in de staatkunde en of hij de geschiktheid heeft om

1) Met andere woorden gaven de voorstellers van 1844 dezelfde reden: „onbestaanbaarheid hunner hoedanigheid met politieke verrichtingen.”

volksvertegenwoordiger te zijn. Aan de kiezers moet echter overgelaten worden te beoordeelen, welke personen zij geschikt oordeelen om hen te vertegenwoordigen; had de grondwetgever het recht om dat te doen, al spoedig zou hij bijna alle Nederlanders kunnen buitensluiten, en de door onze grondwet voorgeschrevene vrije volkskeuze zou al spoedig geheel verdwenen zijn, vooral als hij tot maatstaf aannam dat die personen ongeschikt zijn, die, zoo men slechts let op het ambt dat zij bekleeden, moeten geacht worden hun geheele leven vreemd te zijn gebleven aan staatkundige bemoeijenissen. Zoo de geestelijke, bij zijne wijding, eene belofte gedaan had dat hij zich voortaan volstrekt niet met staatkunde zou bemoeijen, zou, hetgeen door de Regering gezegd wordt, al is het dan geen geldige reden van uitsluiting, toch waarheid bevatten; maar dit is niet het geval. De geschiedenis van ons vaderland, niet alleen van vroegeren maar ook van lateren tijd, is daar, om te bewijzen dat geestelijken zich niet weinig met staatkunde bemoeijen. Vergat de Regering dan hoeveel last de geestelijkheid haar, tijdens onze vereeniging met België, berokkend had, door zich met de staatkunde in te laten? ¹⁾ Meer naar waarheid ware het geweest, zoo de Regering gezegd had, dat geestelijken

1) De vijandige houding, die de Belgische geestelijkheid aannam tegen de Regering van Willem I, was voor een groot deel daaraan toe te schrijven, dat zij zich telcorgesteld zag in hare hoop om weder haren invloed op de staatszaken te herkrijgen. TH. JUSTE, *Histoire du Congrès national de Belgique* I, blz. 302.

zich hélaas! juist te veel met staatkunde plegen te bemoeijen. 1)

Zouden nu welligt die bemoeijenissen, gepaard met den invloed dien de geestelijken en bedionaren van de godsdienst kunnen uitoefenen, eene geldige reden zijn om de bepaling van art. 91 der grondwet te regtvaardigen. Die invloed zou door hen kunnen worden misbruikt, niet alleen bij de verkiezingen, maar ook als zij leden van ééne der Kamors zijn geworden.

Bij de verkiezingen kan die invloed, voor zoo verre de strafwet hiertegen niet waakt, door den wetgever slechts tegengegaan worden door te zorgen dat de invloedrijke personen, dien invloed niet kunnen gebruiken om zich zelven te doen verkiezen. 2) Een voorbeeld hiervan vinden wij in de derde alinea van art. 91 der grondwet. Is zulk eene bepaling noodig voor geestelijken en bedienaren van de godsdienst? Ik meen, neen, en deel de vrees niet van een spre-

1) Loffelijk is de verklaring die guizor (*L'Eglise et la Société Chrétiennes en 1861*, blz. 85) van de fransehe geestelijkheid aflegt: *L'idée que la religion doit se tenir à part de la politique et poursuivre sa mission de morale et de salut des âmes, quels que soient les régimes et les dynasties, prevant de plus en plus dans le clergé français.*

2) Om die reden zijn, in de Constitutie van Wurtemberg, § 146, kerkdienaars niet verkiesbaar binnen het hoofdamtsdistrict waar zij wonen. In Frankrijk zijn om die reden de aartsbisschoppen, de bisschoppen en vicarissen-generaal niet verkiesbaar binnen hun ressort tot leden van het corps législatif, zelfs gedurende zes maanden nadat zij opgehouden hebben hunne betrekkingen waar te nemen, art. 30 van het decreet van 2 Februarij 1852. Vgl. M. F. LAFFERRIÈRE, *Cours de droit public et administratif*, 5e ed. I, blz. 105.

ker ¹⁾ in de Nationale Vergadering, dat „geestelijken die de ambitie zouden hebben hier sessie te komen nemen, zich gewis tot representanten maken.” Van 1814—1848 zijn geen dier personen tot lid der Staten-Generaal gekozen, ²⁾ hoewel de grondwet dit toen niet verhinderde. Het is waar dat or toen weinig invloed uitgeoefend kon worden op de kiezers, maar zoo zij het toen gedaan hebben is die gebleken niet groot genoeg geweest te zijn, om hun doel te bereiken. In 1848 is echter door de directe verkiezingen, het aantal kiezers waarop zij hun invloed kunnen uitoefenen, grooter geworden. Maar hebben zij daarom, dien invloed *in hun eigen belang* aanwendende, veel kans op wel slagen? Doordat de kiesdistricten nog al uitgebreid zijn, zoodat in elk niet één maar zeer vele geestelijken en bedienaren van de godsdienst gevonden worden, ³⁾ en behalve dat er onder de kiezers zeer velen zijn, die hunne zelfstandigheid weten te

1) VAN HOOFF, Zie *Dagverhaal* IV, blz. 738.

2) Koning Willem I benoemde de Prins de Méan, bisschop van Luik, later aartsbisschop van Mechelen, tot lid der Eerste Kamer.

3) Eene uitzondering hierop maken de bisschoppen der R. Cath. kerk, die, door de hun onderdanige mindere geestelijken, invloed kunnen uitoefenen op een geheel diocese. Zoo die invloed nadeelig bleek te zijn op de zelfstandigheid der kiezers, zou hierin voorzien moeten worden, door eene bepaling, gelijk aan de zoo even opgeteekende uit de Wurtembergsehe Constitutie, zoodat zich dan hier een geval zou voordoen, waarvan hier boven op blz. 60 gewag gemaakt werd, dat namelijk eenige geestelijken uit één kerkgenootschap buitengesloten worden, zonder dat hierdoor inbreuk wordt gemaakt op de grondwettige gelijkstelling van alle kerkgenootschappen.

bewaren, zullen de overigen bloot staan aan den invloed van zeer vele verschillende personen. 1) En zoo het dan al soms mogt gebeuren, dat door middel van persoonlijken invloed het aan eenen gelukte gekozen te worden tot lid der Staten-Generaal, is dit dan niet wenschelijker dan dat zij, zoo als nu welligt het geval zou kunnen zijn, iemand zouden doen verkiezen, die slecht een werktuig in hunne handen ware?

Maar, is welligt hun invloed in de Kamers zelven te vreezen, als zij eenmaal gekozen zijnde, zitting zullen genomen hebben? De commissie van 17 Maart 1848 zeide, en het verslag der Regering herhaalde dit in 1850 in de memorie van toelichting der provinciale wet, dat de uitsluiting noodzakelijk was „om te verhoeden dat in de verrigtingen der Staten-Generaal kerkgeloof en kerkverschil worden gemengd.”

Voorzeker, zoo de vrees gegrond ware dat er veel godsdienstleeraars in de volksvertegenwoordiging zit-

1) Deze reden kan echter hunne niet toelating als leden van een gemeenteraad en welligt der provinciale Staten noodzakelijk maken. Vreemd was het daarom, dat de Constitutie van 1798, de uitsluiting niet voorschreef voor gemeente-besturen. In Frankrijk is hun daarom verboden lid te worden van de gemeente-besturen, art. 6 en 18, wet van 21 Maart 1831.

In de Staatsregeling van 1798 werden van het stemregt uitgesloten, art. 13, b: „allen, die in eed of bediening zijn van eenige vreemde Mogendheid.” Hieronder schijnen ook de R. C. geestelijken gerekend te moeten worden, zie *Dagverhaal*, IV. blz. 447.

Art. 13, c.: „Alle leden van eenige buitenlandsche Corporatiën tot welker lidmaatschap, aflegging van eenige godsdienstige gelofte, vereischt wordt,” vooral doelende op de monnikenorden. De eerste bepaling werd ook gevonden in de Staatsregeling van 1801, art. 25, 1°.

ting zouden verkrijgen, zou, vooral waar zij tot verschillende gezindheden behooren, de Kamer het tooneel kunnen worden „van eindelooze religieuse krakeelen en botsingen.” ¹⁾ Maar, na het zoo even gezegde, is het duidelijk dat ik die vrees niet deel, en geenszins beaam hetgeen door den zoo even genoemden spreker in de Nationale Vergadering gezegd werd: „dat door hunne toelating, de vergadering een *rendez-vous* zal worden van alle soorten van geestelijken en seculieren.” Zouden dan de enkelen die wij er in aantreffen, zoo weinig hunne roeping begrijpen dat zij bij voorkeur zaken in de Kamer bragten die er niet te huis behooren; en zoo zij er lust toe hadden, zouden zij dan zulk een invloed weten uit te oefenen op hunne medeleden, dat deze of wel de president hen niet zouden verhinderen buiten de orde te treden? Maar, zij zelven zouden het onderscheid weten te maken tusschen eene vergadering der Staten-Generaal en eene kerkvergadering, en hunne medeleden zouden in hen den volksvertegenwoordiger en niet den godsdienstleeraar zien, waardoor hun invloed als zoodanig daar ter plaatse zeer weinig zal uitwerken, ²⁾ en terecht

1) Zie een artikel voor de uitsluiting in de Arnheemsche Courant van 28 Mei 1848.

2) DE BEAUFORT in zijne *Verhandeling van de vrijheit in den Burgerstaat* (1787), blz. 482, vreest vooral den invloed van den R. C. bisschop als lid der Staten op de mindere geestelijkheid en de leeken; doch zoo dezen uit vrees van hem te mishagen, naar zijn gevoelen zullen spreken en stemmen, zal dit, door de tegenwoordige openbaarmaking van het verhandelde, eveneens geschieden, al is hij afwezig.

werd, in de Tweede Kamer, ¹⁾ opgemerkt, „dat hun invloed daar binnen minder dan daar buiten te vreezen is.”

Hunne tegenwoordigheid in 's Lands vergaderzaal zal soms zeer wenschelijk zijn, wanneer er zaken worden besproken, waar zij, door het ambt dat zij waarnemen of waargenomen hebben, in staat zijn de vergadering met hunne meerdere kennis voor te lichten, ²⁾ zaken die nu en dan moeten voorkomen, door de eigenaardige verhouding waarin de kerk tot den Staat geplaatst is. Zou de aanwezigheid van eenigen hunner geschaad hebben, bij de behandeling van de bepaling die het onderwerp van dit proefschrift is geweest?

1) De heer NEDERMEIJER v. ROSENTHAL, zie *Handelingen* (1848) II, blz. 340.

2) Velen hunner waren leden der Eerste Nationale Vergadering, zoo als: Kantelaar, v. Lockhorst, Bosveld, Bacot, Hoffman, Vader Witbols, v. Hamelsveld, Bosch, v. Rijswijk en anderen, waaronder verscheidene tot de beste leden der Vergadering kunnen gerekend worden. Vgl. MR. G. W. VREEDE, *Bijdragen tot de Geschiedenis der Omwenteling van 1795—1798. Tweede stuk.*

HOOFDSTUK III.

REGELING VAN DIT ONDERWERP IN ENGELAND EN EENIGE ANDERE CONSTITUTIONELE STATEN VAN EUROPA.

Hiermede zou ik dit proefschrift kunnen eindigen, zoo ik niet nog een blik wilde werpen op hetgeen, aangaande de al of niet toelating van geestelijken in de volksvertegenwoordiging van eenige andere Staten van Europa, bepaald is. In de eerste plaats trekt *Engeland* onze aandacht tot zich. Het zal noodig zijn de geschiedenis van dat land na te gaan om de veranderingen te zien welke dit onderwerp heeft ondergaan.

Reeds onder de Angel-Saxische koningen bekleedde de hooge geestelijkheid eene eerste plaats in de groote vergadering, de Witenagemote, terwijl de mindere geestelijkheid daar ook schijnt te zijn toegelaten. ¹⁾

1) Ina, koning van Wessex, maakte in 688 op de Witenagemote 79 wetten, „with the advice of his prelates, eorldermen, wisemen and clergy.” BROUGHAM, *British Constitution*, blz. 137.

Toen later onder Willem den Veroveraar in 1066 de naam van Witenagemote met dien van Colloquium en daarna van Parlement ¹⁾ verwisseld was, bestond dit uit de groote baronnen, die land van den koning als baronie hadden. Van de 605 waren er 140 geestelijken, ²⁾ waaronder ook abten, ³⁾ die allen gelijk stonden met de overige pairs. Maar hadden zij geene baronie, zoo verschenen zij ook niet. ⁴⁾ Zij vertegenwoordigden dus eigenlijk de geestelijkheid niet; dat vertegenwoordigend stelsel kwam eerst in de 13de eeuw in gebruik, en toen werden, zelfs voor dat de steden hunne afgevaardigden zonden, de mindere geestelijken in het Parlement vertegenwoordigd.

1) Eerst heette die algemeene vergadering *Magnum Concilium* of *Curia de more* en in 1246 gebruikt M. Pâris in zijne echronijk het eerst den naam *Parlement*. Zie M. GUIZOT, *Histoire des origines du gouvernement représentatif en Europe*, blz. 38, 103; E. CREASY, *the rise and progress of the English Constitution*, blz. 187. In een oud handschrift, getiteld: *Statuta antiqua in quibus Angliae totius regni comitia ordinantur*, komt een hoofdstuk voor: *Modus tenendi PARLIAMENTUM*. Sommigen meenen dat dit geschreven is in 1045; RAEPSAET toont echter aan dat dit niet kan geschied zijn vóór de regering van Willeru den Veroveraar, en meent dat het eerst in de 13de eeuw te huis behoort. J. J. RAEPSAET, *Oeuvres Complètes*, II. blz. 78, 355.

2) BROUGHAM t. a. p. blz. 147.

3) De abten hielden op zitting te nemen toen onder Hendrik VIII de kloosters opgeheven werden.

4) HALLAM, *State of Europe during the middle ages*, blz. 411.

J. J. RAEPSAET, *Oeuvres complètes* II, blz. 357. *Modus tenendi parliamentum*: „Ad parliamentum summoneri et venire debent ratione tenurae suae omnes et singuli archiepiscopi, episcopi, abbates, priores et alii majores clerici, qui tenent per comitatum vel baroniam ratione hujusmodi tenurae.”

In 1343 verdeelde het Parlement zich in twee deelen, een Hooger en een Lagerhuis; in het eerste bleven de baronnen, en daaronder de hooge geestelijken, terwijl in het laatste de afgevaardigden van den minderen adel en de steden zitting namen; dat de geestelijken hier ook als lid werden toegelaten is zeker, daar in 1397 Thomas Haxey, een geestelijke, er lid van was; maar onder Maria in 1553 werd zekere Alexander Novell, niet als lid toegelaten ¹⁾ daar hij als geestelijke stem had in de *Convocation*. ²⁾ Dit was eene afzonderlijke vergadering der geestelijken, ³⁾ waar zij al spoedig meer dan zuiver geestelijke zaken bespraken. Zij waren er voortdurend op uit zich zoo veel mogelijk van de leeken af te scheiden, door eene eigene regtspraak te hebben, en door zelf de wet-

1) HALLAM, *Constitutional History*, blz. 161.

In het Hoogerhuis bleven de hooge geestelijken zitting nemen, en verscheidene hunner waren Lord Chancellor. Van 1485—1529 waren er 5 geestelijken, die achtereenvolgend die hooge waardigheid bekleedden. Zie: LORD CAMPBELL, *Lives of the Lord Chancellors* I. In 1641 werd door het Parlement eene wet aangenomen, waarbij den bisschoppen verboden werd leden te zijn van het Hoogerhuis. In 1660 werd deze wet weder ingetrokken. Zie HALLAM, *Constitutional History*, (7^e ed.) II, blz. 117, 326.

2) Dit werd toen een nieuw voorwendsel genoemd, om de protestantsche geestelijkheid uit het Huis te weren. Zie de aanmerking van E. CHRISTIAN op BLACKSTONE'S *Commentaries*.

3) Elk aartsbisdom (York en Canterbury) heeft zijne Convocation, bestaande uit een Hooger en Lagerhuis. In het eerste zitten de aartsbisschoppen en de bisschoppen, in het tweede de dekens, de aartsdiakens en afgevaardigden van de mindere geestelijkheid.

ten te maken die op hen betrekking hadden.¹⁾ Zoo kwamen zij weldra niet meer in het Lagerhuis, dan wanneer er belastingen moesten worden goedgekeurd, en toen zij dit ook in de Convocation deden, was er voor hen geen reden meer om in het Lagerhuis te komen, daar zij alles wat zij daar te verrichten hadden, reeds in hunne eigene vergadering deden. Alzoo werden behalve Novell, in 1620 John Robson, en in 1661 Dr. Cradock niet als lid van het Lagerhuis toegelaten.²⁾ Maar toen door Hendrik VIII in 1534 de Convocation beroofd werd van alle wetgevende magt, en de geestelijken in 1664 het regt opgaven om zelven in hunne belastingen te bewilligen, hield deze reden van uitsluiting op. Na dien tijd namen zij dan ook weder zitting in het Lagerhuis,³⁾ en in 1785 werd dit toegestaan aan Rushworth, een geestelijke, gekozen te Newport, doch in 1801 werd door Lord Temple voorgesteld om John Horne Tooke, gekozen lid voor Old Scarum, niet toe te laten, dewijl hij priester geweest was en als zoodanig 11 of 12 jaren lang dienst gedaan had in de kapel van New-Brentford⁴⁾ Daar de *committee* die benoemd was om te onderzoeken hoe men vroeger met geestelijken gehandeld had, als

1) HALLAM, *Middle ages*, blz. 417.

2) Zie een artikel in de *Law Magazine*, Mei 1862. *Holy orders as disqualifying for the house of Commons or the Bar.*

3) There was scarcely a parliament since the revolution in which, de facto, a person in priest's or deacon's orders had not sat. LORD HOLLAND, *Memoir of the Whig party*, vol. I, blz. 180.

4) *The annual register* 1801, blz. 183.

hare conclusie opgaf, dat geestelijken vroeger niet toegelaten waren als leden van het Lagerhuis, omdat zij zitting hadden in de *Convocation*, begrepen vele leden dat, dewijl deze reden had opgehouden te bestaan, zij nu ook dienden te worden toegelaten.¹⁾ Addington (later Viscount Sydmouth) stelde nu eene wet voor: to remove doubts respecting the eligibility of persons in holy orders to sit in Parliament,²⁾ waarbij verklaard werd dat hij die tot priester of diaken was aangesteld, niet tot lid van het Lagerhuis kon worden benoemd, en dat zoo hij daarin zitting nam hij voor elken dag £ 500 boete moest betalen.

Deze wet werd aangenomen doch heeft alleen betrekking op het Lagerhuis; in het Hoogerhuis zit nog altijd de hooge geestelijkheid;³⁾ en een geestelijke van welken rang ook, pair van Engeland wordende, neemt als zoodanig zitting. Eene geldige reden werd voor

1) Fox zeide: That phantom, the Convocation, having disappeared for ever, it is most unjust to regard it as still subsisting, merely to use it as a pretence for excluding the whole body of the clergy in that House.

2) PELLEW, *The life and correspondance of the Right Honble H. Addington, first Viscount Sydmouth*, I, blz. 48.

3) Drie aartsbisschoppen en 27 bisschoppen. Zij zitten niet meer omdat zij eene baronnie hebben, en of er eene goede andere reden is, wordt door sommigen in Engeland betwijfeld. „Je ne suis pas sûr, me dit Lord Holland, que dans son *indiscrete sincérité* il (l'archevêque de Dublin, M. Whately) ne dise pas qu'il ne sait point de bonne raison pour qu'il y ait, à la Chambre des Lords, un banc des évêques.” M. GUIZOT, *Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps* V. blz. 168, Vgl. HALLAM, *Constitutional History* II, blz. 118, 328.

de wet niet aangevoerd, ¹⁾ en tegenwoordig wordt zij vooral onbillijk ²⁾ genoemd, omdat zij ook toepasselijk is op die geestelijken, die hun kerkelijk ambt hebben neergelegd. In dit jaar (1862) is door de heeren Bouverie en Ellice eene wet voorgesteld om zulke geestelijken te doen beschouwen als of zij hun geestelijk karakter verloren hebben; doch die wet voorziet slechts ten halve in de bestaande behoefte, daar zij alleen toepasselijk is op die geestelijken die hun kerkelijk ambt hebben nedergelegd, omdat zij zich niet langer met de leer der kerk kunnen vereenigen.

In vele constitutionele Staten van Europa worden, bij gelijkstelling van alle gezindheden en scheiding van kerk en Staat, de godsdienstleeraars als gewone staatsburgers beschouwd, die, zoo zij overigens de vereischten bezitten, in het ambt dat zij waarnemen, geene verhindering vinden, om lid van de volksvertegenwoordiging te worden.

1) Lord Eldon verdedigde de wet op grond van het character indelebilis, HORACE TWISS, *Life of Lord Eldon* I, 385. LORD CAMPBELL, *Lives of the Lord Chancellors* VII, blz. 153.

De Bisschop van Rochester was vóór de wet, om de eenige rede, dat het voor eenen geestelijken niet paste alles te doen wat van iemand, die zich bij de verkiezing Candidaat gesteld had, gevergd werd. Zie Mr. HARE, *the Election of representatives, parliamentary and municipal*. Deze zegt: „The most attentive perusal of the debates will fail to discover the *shadow of a reason* for the exclusion.”

2) HARE noemt het daarom an unjustifiable and arbitrary law. — J. HORNE TOOKE toonde dit reeds aan in zijne redevoering in het parlement: *The annual register* 1801, blz. 184. Vgl. LORD CAMPBELL t. a. p.

Slechts in de constitutie van *Luxemburg*, art. 44, wordt het verbod van art. 91 onzer grondwet gevonden, doch de uitsluiting is daar beperkter, dewijl geestelijken toegelaten worden zoodra zij hun kerkelijk ambt niet meer waarnemen.

In *Frankrijk* zitten de fransche kardinalen *qua tales* in den Senaat.¹⁾ De aartsbisschoppen, bisschoppen en vicarissen-generaal worden als openbare ambtenaren beschouwd, waardoor hunne waardigheid onvereenigbaar is met het lidmaatschap van het vertegenwoordigend ligchaam; met de mindere geestelijkheid is dit het geval niet, deze mag vrij zitting nemen.²⁾

In *België* kunnen de godsdienstleeraars, die door den Staat betaald worden, evenmin als de bezoldigde Staatsambtenaren, leden zijn van eene der Kamers.³⁾

In verscheidene Duitsche Staten bevatten de Constituties afzonderlijke bepalingen aangaande dit onderwerp. In die, waar de Vertegenwoordiging nog op de vroegere wijze zamengesteld is uit afgevaardigden der verschillende Standen,⁴⁾ wordt soms ook de geestelijke

1) Art. 20. Constitutie van 14 Jan. 1852.

2) Zie artt. 29 en 30 der kieswet van 2 Febr. 1852. M. F. LAFERRIÈRE, *Cours de droit public et administratif* I, blz. 284.

3) Art. 1 der wet van 26 Mei 1848. TH. JUSTE, *Histoire du Congrès national de Belgique* I, blz. 392.

4) In 1815 wilden verscheidene Belgen (de Thiennes, de Mérode, du Bois en Raepsact), die medewerkten tot de herziening der grondwet, den geestelijken stand, ten minste in de Belgische provinciën, hersteld zien, en dezen het regt toekennen, om als zoodanig deel te nemen aan de Volksvertegenwoordiging. Het gelukte hun niet dit ge-

stand afzonderlijk genoemd, zoo als in *Liechtenstein*, terwijl in *Anhalt-Bernburg* en *Reusz-Schleiz*, bij het benoemen van kiezers elk kiesdistrict verdeeld wordt in verschillende afdeelingen naar de onderscheidene beroepen, die uitgeoefend worden, waar dan geestelijken met schoolmeesters, officieren, artsen, enz. den geleerden stand vormen.

In andere Staten worden de kerkgenootschappen als bijzonder gewigtige corporaties in den Staat beschouwd, en wordt aan de voornaamsten, namelijk aan de Roomsch-Catholijke en aan de Hervormde kerk het regt geschonken om hare aanzienlijke kerkelijke personen, te midden der overigen voornamen van den lande, plaats te doen nemen in de Staatsvergadering. Dit is het geval in *Nassau*, *Baden*, *Beyeren*, *Wurtemberg*, *Saxen*, *Keur-Hessen* en *Groothertogdom Hessen*.

daan te krijgen, evenmin als aan Raepsact, om de grondwet te doen goedkeuren door afgevaardigden uit de drie standen. RAEPSAET, *Journal des séances de la Commission qui a été chargée par le roi en 1825, de rédiger un projet de Constitution pour le royaume des Pays-Bas*, blz. 318. In de *Représentations respectueuses des évêques de Gand, de Namur etc., relativement au projet de la nouvelle Constitution, à S. M. le roi des Pays-Bas*, wordt sterk afgekeurd dat de geestelijkheid niet meer als stand zitting zal mogen nemen in de Vertegenwoordiging, en er op gewezen, dat de Staat zoodoende eenen magtigen helper zal ontheren, en dat de geestelijkheid even als in Frankrijk zal zijn „impuissant pour faire le bien, et empêcher le mal.” RAEPSAET t. a. p. blz. 354. — In 1830 zaten verscheidene geestelijken in het Nationale Congres, maar in de toen gemaakte Constitutie, werd de geestelijke stand niet hersteld, evenmin als aan de geestelijken eene afzonderlijke plaats in de vertegenwoordiging werd gegund. TH. JUSTE t. a. p. I. blz. XXIX.

In *Hannover* hebben genoemde kerkgenootschappen het regt afgevaardigden uit hun midden naar de Vertegenwoordiging te zenden. In *Brunswijk*¹⁾ komt dit regt alleen aan de Evangelische kerk toe.

In *Europa*²⁾ worden dus, behalve in *Nederland* en *Luxemburg*, en wat het Lagerhuis betreft ook in *Engeland*, de geestelijken en bedienaren van de godsdienst nergens, voor zoo verre ons gebleken is, uit de Volksvertegenwoordiging geweerd.

Al konden wij geene geldige redenen vinden om hunne uitsluiting in de *grondwet* te regtvaardigen, zoo zeiden wij tevens, dat de kerk zelve bepalingen diende te maken, om te zorgen dat de gemeenten geen schade zouden lijden door de afwezigheid harer leeraren.

Uit het geschrevene leidde men ochter niet af, dat wij de tegenwoordigheid van velen hunner in de Staten-Generaal wenschelijk zouden achten, geenszins,

1) Zie Dr. H. A. ZACHARIÛ, *die deutschen Verfassungsgesetze der Gegenwart*. Liechtenstein, 1818, art. 2; Anhalt-Bernb. kieswet, 1850, art. 13; Rensz-Schleiz, kieswet, 1852, art. 6; Nassau, 1851, art. 4; Baden, 1818, art. 27; Beyeren, 1818, tit. 6, art. 2; Wurtemberg, 1819, art. 133, (hier zitten zij in de Tweede Kamer, in de overige genoemde Staten in de Eerste); Kon. Saxon, 1831, art. 63; Keur-Hessen, 1852, art. 41; Groothertogdom Hessen, 1850, art. 52; Hannover 1848, art. 36; Brunswijk, 1851, art. 2.

2) In verscheidene der Vereenigde Staten van Noord-Amerika wordt ook de uitsluiting gevonden.

doch er kunnen omstandigheden zijn, dat de kiezers juist eenen godsdienstleeraar, voor den geschiktsten persoon houden, om hunne belangen in 's Lands Vergaderzaal te behartigen, en wij meenen dat de grondwet dit dan geheel ten onregte verbiedt.

In het algemeen zal het echter én voor de gemeente én voor den leeraar zelve wenschelijk zijn, dat deze laatste zich zoo weinig mogelijk met de Staatkunde bemoeije. Hij wijdde liever zijne krachten en al zijnen tijd aan de vervulling van de edele en ernstige taak die hij op' zich genomen heeft. Hij zal zoodoende meer tot heil zijner gemeente werkzaam kunnen zijn, en zelf meer in hare achting rijzen, en wij beamen ten volle het woord eenmaal door Lord Brougham in het Engelsche Parlement uitgesproken: ¹⁾ „The character of the parish priest is one of the most valuable and respectable, if kept pure from political contamination.”

1) 7 Febr. 1828. *Opinions of Lord Brougham*, blz. 221.

STELLINGEN.

I.

Male F. O. KÖLLNER (*die Grundzüge der obligatio negotiorum gestorum*, Göttingen 1856, pag. 31 seqq.) fr. 6 § 4 et fr. 19 § 2 Dig. III. 5 (de neg. gest.) affert ad probandum, animum negotia aliena gerendi postulari, ut domino rei gestae actio n. g. directa in n. gestorem competat.

II.

Non faciendum cum Cl. MACKELDEY, affirmante verba „sed ad dominum proprietatis reversurum usumfructum,” in fr. 66 D. XXIII. 3 (de jure dotium), „non universe intelligenda esse, sed modo pertinere ad specialem casum, quem ille locus Pandectarum tractat.”

III.

De bepalingen onzer grondwet aangaande den overgang der Kroon in de vrouwelijke linie zijn goed te keuren.

IV.

In de artikelen 15 en 16 der grondwet wordt door *Koning* bedoeld *de laatste Koning*.

V.

Niet naleving van art. 178 der gemeentewet heft van geene plaatselijke verordening, tegen welke overtreding straf is bedreigd, de rechtskracht op.

VI.

Het overtreden van art. 22, 1^e lid der wet van 1857 tot regeling der jagt en visscherij (Staatsblad n°. 37) moet gestraft worden volgens art. 45, c., terwijl art. 43 niet kan worden toegepast.

VII.

De artikelen 361 en 362, j^o art. 67, C. P. zijn toepasselijk op hem, die den leeftijd van zestien jaren nog niet bereikt, en met oordeel des onderscheids gehandeld heeft.

VIII.

In art. 223 W. v. Strafv. moet niet onder *feit* verstaan worden *strafbaar feit*.

IX.

Art. 1 der wet van 11 Germinal an XI is bij ons nog van kracht.

X.

Art. 20 B. W. wordt door art. 28 C. P. aangevuld.

XI.

Met uitzondering van n°. 4 van art. 1336 B. W. is dat geheele artikel overtollig.

XII.

De regtbank is verplicht het door den Regter-Commissaris ter homologatie aangeboden accoord te onderzoeken en die homologatie toe te staan of te weigeren, onverschillig of het een eerste dan wel een tweede accoord is.

XIII.

Art. 404, 1^e lid C. P. is alleen toepasselijk op de

makelaars die het verbod van art. 65, 2^e lid W. v. K. hebben overtreden.

XIV.

In het geval van art. 176, 3^e lid W. v. Burg. Regtsv. is materieele valsheid noodzakelijk en voldoende.

XV.

De toepassing van het beginsel van co-operation is af te keuren bij groote fabriekondernemingen.

XVI.

De uitsluitende bevoegdheid van den Staat om brieven te vervoeren is goed te keuren, mits hij het niet beschouwe als een bron van inkomsten.
